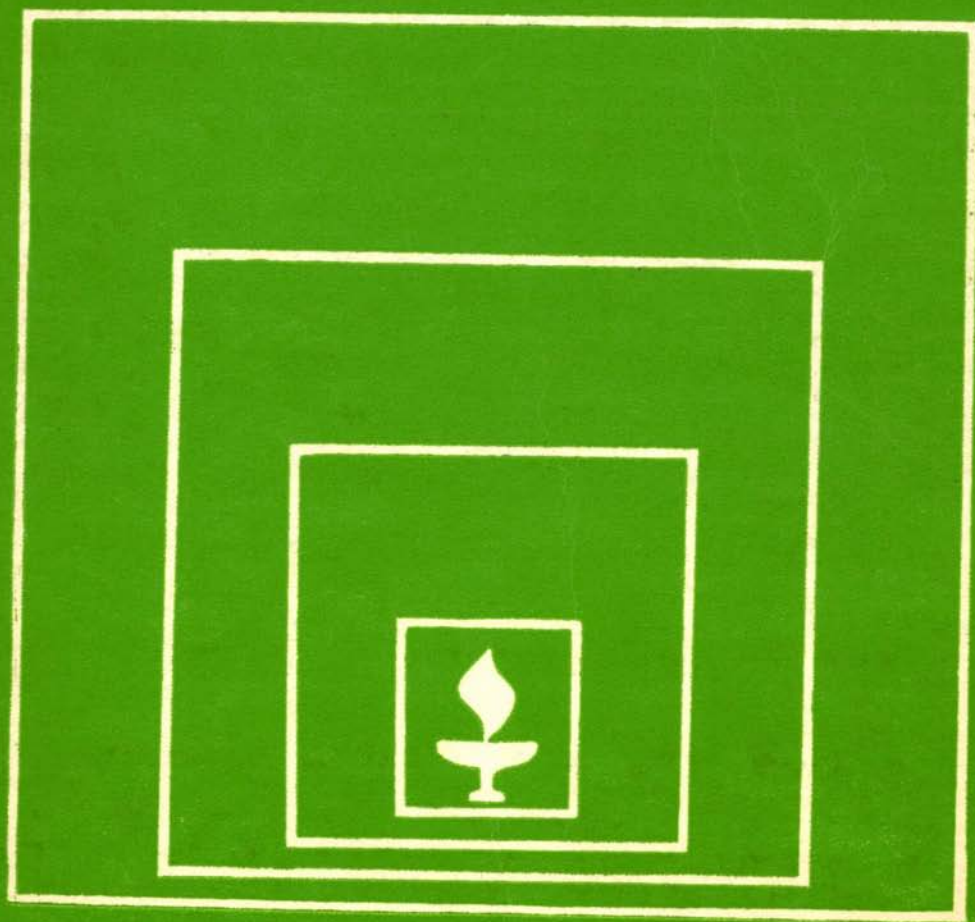

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

90. ÉVFOLYAM ● 1984

1

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

90. évfolyam • 1984 • 1. szám

KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

Dr. Kovács Lajos: Boldog új évet!	1
Történelmi határhövek	3

TANULMÁNYOK

Dr. Kállay Ernő: Beszéljünk róla	5
Dr. Bodor András: Tibet és Kőrösi Csoma Sándor	17
Szabó Dezső: A kolozsvári unitárius templom kriptája	24

SZÓSZÉK — URASZTALA

Jakab Dénes: A második mér föld	30
Szász Ferenc: Meglátogatni az árvákat	32
Szegény özvegy két fillére	34
Ne vess el engem	37
Aki a gyepűt elhányja	39
„Ideje van a nevetésnek”	42
„Imhol vagyok én, küldj el engemet!”	44

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	47
----------------------	----

KÖNYVSZEMLE	50
-------------	----

Alapítási éve 1861 • Kiadja az Unitárius Egyház • Megjelenik negyedévenként.
Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők),
Andrási György és Mikó Lőrinc (tagok).
Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9 — Telefon 15271. Postacím: 3400
Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9.

BOLDOG ÚJ ÉVET!

Újesztendő reggelén, amikor az év első napjának evangéliumi üzenete lelkészeink ajkairól már elhangzott, titeket, kedves híveim, ünnepi érzések között Pál apostolnak a filippibeli gyülekezethez írt levele alábbi mondatával köszöntelek:

„Amiket tanultatok, el is fogadtatok, hallottatok és láttatok értőlem, azokat cselekedjétek, és a békességnek Istene veletek lesz.“

Amikor az első keresztény gyülekezetek megalapítója és a legnagyobb keresztény-misszionárius levelét legkedvesebb gyülekezetéhez intézte, Rómában, a hatalma tetőpontján álló világbirodalom fővárosában keserű fogságának terheit hordozta. Emberi mértékkel alig felmérhető munkássága után kényszerpihenőt tartott; mint római állampolgár, várta, hogy a császár ítélkezze felette. Tudjuk, hogy fogságából többé nem szabadult; várt reá a hősök kiváltsága, a mártírhalál.

Milyen megható és megrendítő ez az általa alapított gyülekezethez a távolból küldött figyelmeztetése és végrendeletszerű utasítása: „Amiket tanultatok, el is fogadtatok, hallottatok és láttatok értőlem, azokat cselekedjétek.“

Szeretett híveim! Pál apostolnak a mindig időszerű jézusi evangélium szellemében megfogant figyelmeztető és buzdító szavaival ma számon kérem tőletek, hogy az elmúlt esztendő folyamán milyen mértékben hallgattátok meg és gyakoroltátok az apostoltól, de mindenekelőtt az ő nagy tanítómesterétől, a názáreti Jézustól tanultakat és róla hallottakat; milyen mértékben tudtok gondviselő Istenünkben úgy hinni, hozzá bizakodó lélekkel úgy imádkozni, de ugyanakkor mindennapi kötelességeiteket úgy teljesíteni, a jót úgy cselekedni, az élet jerikói útján a felebaráton úgy segíteni, bennük az emberi méltóságot úgy tisztelni, a békesség és szeretet eszményi világához úgy közelíteni, hogy azáltal a legnagyobb tisztességre, a jézustanítvány nevezetre méltóknak bizonyuljatok?

Ezekre a kérdésekre újév reggelén a gyülekezet minden tagja tiszta lelkiismerete szerint ő maga adjon feleletet.

Decemberben tartotta egyházunk Főtanácsa évi rendes gyűlését. Ennek a múlttól számotadó és a jövőre kitekintő gyűlésnek a tárgysorozatából jelentőségében kiemelkedett az elmúlt esztendőnek egy egyházi és egy egyházi kereteken felülemelkedő eseménye: egyfelől a székelykeresztúr-udvarhelyi egyházkör még hátralevő egyházközsegeiben végbement püspöki vizsgálat, másfelől az utóbbi időben életünk központi jelentőségűvé vált nagy kérdése: a béke megvédésének mindennél fontosabb problémája.

A püspöki vizsgálat, amelyet minden meglátogatott gyülekezet lelkesen fogadott, megerősített abban a bizonyosságban, hogy híveinkben él a feltétlen élniakarás, az ősökre, hitelődeinkre való kegyes emlékezés és az a szent törekvés, hogy az ők hithűségük rendíthetetlen alapján állva és a múlt minden szent értékét, haladó hagyományát tiszteletben tartva, épüljön egyházunkban és hazánkban egy, az eddiginél még áldottabb, Istennek tetsző, magasrendű élet.

De minden tiszta szándékunkat és nemes törekvésünket beárnyékolja a nagy aggodalom, egy újabb, az egész emberiség megsemmisülését veszélyeztető háború kitörésének szörnyű félelme.

Az evangélium parancsa kötelező erővel hangzik felénk: minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk azért, hogy győzzön a béke a háború felett, diadalmaskodjék a pusztítás és rombolás ördögi lelkületével szemben az emberiség megmaradásáért küzdő, a békesség szellemét önmagából következetesen árasztó sok-sok millió ember feltétlen békeakarata.

Isten áldása legyen országunk vezetőin és minden állampolgárán. Isten áldása nyugodjék meg templomainkon, híveinken, lelkészeink szolgálatán és mindennapi életén. Isten áldása legyen egyházunk hitet ébresztő, békességet és szeretetet árasztó, tiszta evangéliumot hirdető, lélek szerinti szolgálatán. Higgyünk tántoríthatatlan hittel abban, hogy az igazi szeretet, melyet Jézus tanított és életében megvalósított, soha el nem fogy, és előbb-utóbb meggyőzi a világot, amely forr keserű levében, de végeredményében mégiscsak a tökéletesedés felé halad. Ezt a magasrendű világot próbáljuk szüntelenül munkálni, építeni önmagunkban, hogy életszemléletünkkel, emberi magatartásunkkal és cselekedeteinkkel a haladás, a fejlődés, az eszményi élet szent ügyét szolgálva váljunk Isten előtt kedvessé és „a békesség Istene velünk legyen.“

Ilyen érzések között egyházunk tagjainak és minden jóakarató embernek békés, eredményes, áldott újesztendőt kívánok.

Atyafiságos üdvözlettel és főpásztori szeretettel:

Kolozsvár-Napoca, 1984. január 1.

Dr. Kovács Lajos
püspök

TÖRTÉNELMI HATÁRKÖVEK

Románia Szocialista Köztársaság elnökét nagyrabecsüléssel és tisztelettel köszöntjük születésének évfordulóján, és abból az alkalomból, hogy tíz éve, 1974. március 28-án a Nagy Nemzetgyűlés hazánk első Elnökévé választotta.

Hosszas történelme során a román nép sok jelentős személyiséggel büszkélkedhetett. Ezt a sort méltóképpen folytatja államelnökünk, akinek átfogó tevékenysége teljes mértékben meghatározza a hazánkban kibontakozó politikai, gazdasági, kulturális tevékenységet. Amióta a közakarat államunk élére választotta, az ország arculata teljesen megváltozott. Új korszak kezdődött, melynek fő jellemzői a társadalom vezetésének tudományos és újító szelleme, a néptömegekkel való kapcsolat erősítése, az alkotó energiák mozgósítása és ösztönzése. Visszatekintve az elmúlt évekre és arra az útra, amelyet Románia új történelmében megtett, cáfolhatatlan tények bizonyítják a kiváló eredményeket úgy ipari, mint mezőgazdasági és tudományos vonatkozásban. Ma az egész világon értékelik országunkat nagyszerű megvalósításaiért, dinamikus béke- és együttműködési politikájáért, a jelenkori világ, a nemzetközi élet bonyolult kérdéseinek megoldásában vállalt tevékeny szerepéért.

Allamelnökünk, Nicolae Ceaușescu, a modern Románia megteremtőjének vezetése alatt a nemzetgazdaság két alapvető ága, az ipar és a mezőgazdaság erőteljesen fejlődött, úgy, hogy a megelőző évtizedek termelésének sokszorosát nyújtja. Hazánk nagy lépésekkel halad a fejlett országokhoz viszonyított lemaradása csökkentésének és felszámolásának útján. Az irányításával kidolgozott új Alkotmány szilárd alapköve annak a jogrendszernek, mely meghatározott helyet és szerepet biztosít az egyháznak a jelenkori Románia életében, és biztosítja tevékenységének rendes menetét, a vallás szabad gyakorlatát.

Románok, magyarok, németek és más nemzetiségűek közös hazájában a dolgozók egységének terén is Nicolae Ceaușescu elnök új szellemet hozott. A következetesen megvalósított nemzetiségi politika egyenlő jogokat biztosít minden állampolgárnak a társadalmi és gazdasági életben. Ez érvényes egyházunkra is: anyanyelvünket használjuk az istentiszteleten, az egyházi közigazgatásban és az egyházi kiadványokban. Lelkész-képzésünk is anyanyelven folyik.

Nicolae Ceaușescu államelnök széleskörű tevékenységet fejt ki a béke megőrzéséért és az általános és teljes, de elsősorban nukleáris leszerelésért. A béke megvédésének ügye az a terület, ahol államelnökünk politikája és az egyház tevékenysége egybekapcsolódott. A béke és az élet iránti felelősségünk teljes tudatában magunkévá tesszük és támogatjuk államelnökünk történelmi jelentőségű, a világ békéjének biztosítását szol-

gáló minden kezdeményezését és erőfeszítését, szívvel-lélekkel együttér-zünk és együtt dolgozunk minden jóakarató, békeszerető emberrel.

Januárban ünnepeljük Moldva és Havasalföld egyesülésének, a mo- dern román nemzeti állam megalakulásának 125. évfordulóját. Az egye- sülés a román nemzet fejlődésének, az unió jogáért vívott sok évszáza- dos harcának egyértelmű következménye volt. A nemzedékről nemze- dékre előkészített 1859. január 24-i történelmi esemény a gazdasági élet közösségére, közös eredetre, közös nyelvre és kultúrára alapozódott. A román nép szabadságáért, függetlenségéért és egységéért vívott harca a nemzeti történelem meghatározó tényezője volt. Az egyesülés összefogta a társadalom haladó erőit. Alexandru Ioan Cuza uralkodóvá választása a két testvérfejedelemségben nagy diadalként került be a történelembe.

1859. január 24.-vel az ország új fejlődési szakaszba lépett. A mo- dern államiság keretei között olyan gazdasági és társadalmi reformok születtek, amelyek elősegítették a gyorsabb fejlődést és kedvezőbb lehe- tőséget teremtettek az ország teljes függetlenségének kivívásához.

A román nép történelmi vívmányai folytatásaként, az 1859-ben meg- kezdett folyamat beteljesítéseként 1918-ban megvalósította az egységes román nemzeti államot, melyben az együttélő nemzetiséggel egyetértés- ben építi jövőjét, és nap mint nap az anyagi és szellemi civilizáció újabb magaslataira jut el.

A nevezetes évfordulók alkalmával az ország felvirágoztatásában el- ért eredmények és sikerek jegyében, tisztelettel gondolunk államelnö- künkre, és kifejezzük teljes egyetértésünket bel- és külpolitikájával. Egy- ben elkötelezzük magunkat hazánk és a béke ügyének odaadó szolgálá- tára.

Dr. KÁLLAY ERNŐ

BESZÉLJÜNK RÓLA

„Ami bizonyos rend szerint történik, az mindig szervesen összefügg az előzményekkel. Maga a halál is csak az élet feladatainak egyike.“ (Marcus Aurelius)

Amikor ezt az írást újtára bocsátom, semmiképpen sem teszem ezt a teljesség és az eredetiség igényével. A maga hézagos mivoltában, mintegy összefoglalója szeretne lenni az eddig ismerteknek mindarról, amit ma az elmúlással kapcsolatosan tudunk. Nem könnyű a feladat, annál is inkább, mert ma a halál fogalma, — bármilyen különösen is hangzik —, lassan a tabu jellegét öltötte fel. Ahogy tabu volt még a század elején a szexológia és csak napjainkra oldódott ez a tulajdonsága, úgy vált tabuvá a halál, amely a civilizáció fejlődésével egyre inkább megoldhatatlan problémává lett. Természetes, hogy a tabu a mai társadalomban is mitikus fogalomként szerepel, nemcsak hogy nem szabad, de nem is illik róla beszélni. Nem volt ez mindig így. Azonban a kérdés túlságos leegyszerűsítése lenne, ha csak abból a nézőpontból magyaráznánk ezt a helyzetet, hogy a hívők számának leszűkülésével elveszett volna a túlvilági lét vigasza és megmaradt a „csak a félelem“, amiről nem illik beszélni. Úgy vélem, sokkal árnyaltabban kell vizsgálnunk ezt a kérdést, és részekre bontva, mintegy szerkezetileg kell megközelítenünk az „elmúlás“ fogalmát.

Marcus Aurelius egyik mondása legyen a kiindulási pont: „Ami bizonyos rend szerint történik, az mindig szervesen összefügg az előzményekkel. Maga a halál is csak az élet feladatainak egyike.“

Az elmúlásnak, mint jelenségnek — „feladatnak“ — szereplői vannak: az egyén és a környezet, amelyek közvetlen elemei egy társadalmi helyzetnek. Maga a jelenség pedig biológiai, bölcséleti és lélektani vetületű, művelődéstörténeti és művészeti háttérrel. Egy bizonyos: mióta az ember emberré vált, ez a kérdés létezik, különböző érzelmi töltettel és a kornak megfelelő válaszokkal.

Az ember kezdetben mintegy kiszolgáltatva élt a természet félelmet árasztó erőinek. Nem volt fogalma az időről, számára nem létezett múlt és jövő, csak a mindenkori jelen. Nem tett különbséget élő és élettelen között. A környezet egy és oszthatatlan volt, és mivel én-tudata még nem alakult ki, ő maga szerves része ennek az egésznek. Ez az ösztönös egység, azonosulás teszi az embert mágikus emberré. Az életvitel a készet elfogadó, passzív életforma; gyűjtögetés és vadászat.

Ezt a passzív életformát váltja fel az idők teltével az aktivizáló állattenyésztés és növénytermelés. Az ember lassan rájön, hogy már nincs annyira kiszolgáltatva a természetnek, sőt kezdte azt alakítgatni maga körül. Már nem egy a természettel, mert az állattenyésztés és növénytermesztés napi gondjai mellett hatalmas tapasztalatokat gyűjt, és megfigyelései alapján lassan tudatosul benne a felismeréseknek egész sorozata: keletkezés, növekedés és elmúlás, születés, élet és halál, valamint ezeknek szakaszosan jelentkező folyamata. A megfigyelt élmények állandóan ismétlődnek, és ez vezeti el az embert az életet adó és az életet állandóan megújító természet erőinek és működésének megismeréséhez. Többé nincs kiszolgáltatva a természet vaknak tűnő erőinek. Cselekvő énné alakul, aki önálló akarattal és elhatározással bíró egyénnek, személyiségnek ismeri fel önmagát, a természet egyenrangú társának. Létrejött az a kettősség, amely egyfelől az ént, másfelől a természetet jelentette tudatában. S ahogy önmagát kiszakította a természetből, környezetéből, ugyanúgy választotta szét egymástól az eddig egységesnek ismert természet elemeit és ruházta fel azokat emberi tulajdonságokkal, mintegy megszemélyesítve azokat. A mágikus emberből mitológikus ember lett, aki a mágikus hiedelmek laza világát felváltotta a megszemélyesített természeti erők világával. A megszemélyesített erők működését pedig a képzeletében valóban testetöltött mitológia kezdetleges alakjaival rendezte érthetővé. Szentkirályi Zoltánnak ez a filogenetikai vázlata nagyon is logikus. Talán még az kívánczik ide kiegészítés gyanánt, hogy ez a fejlődési láncolat különböző helyeken és időben árnyalt változatokkal zajlott le. Azonban bátran lehet állítani, hogy következményei a hiedelmek világában és az emberiség magatartásában napjainkban is hatnak.

Marcus Aurelius szerint „a halál is csak az élet feladatainak egyike“. De legyen szabad itt még azt a felfogási lehetőséget is felvetnem, hogy az elmúlás tényét nemcsak mint az élet feladatát vizsgálhatjuk, hanem úgy is, mint a lét kérdéseinek egyikét. S ha a létet a maga parttalan örökkévalóságában vizsgáljuk, akkor a földi élet ebben az állandó folyamban csupán tudatos szakaszként fogható fel, és a halál nem más, mint az élet előtti állapot élet utáni folytatása.

Ezek a figyelemreméltó általánosságok felvillantják azt a hátteret, amelynek ismerete nem egészen haszon nélküli, különösen egy olyan korszakban, amikor a szaporodó ellentmondások következtében a kérdések újabb kérdéseket vetnek fel, különösen az elmúlás megítélésének és a tennivalók meghatározásának nézőpontjából.

A halálra vonatkozó felfogás a különböző társadalmi kultúrkörökben nagyon is változó. Tájainkon maradvá, minden figyelmet megérdemel Nagy Olga tanulmánya a népi thanatológiával kapcsolatosan. Jellemzőként említi, hogy a keleti és európai népi kultúra közös vonása a félelem nélküli szembesülés a halállal. Az élet és a halál kiegészítik egymást. Egységet alkotnak. Ez pedig különösen a keleti kultúra szintetizáló természetének tulajdonítható. Része annak a kozmikus életérzésnek, amely az élet szakaszos szemléletét ismeri el valóságként. Ez a szakaszos tulajdonság benne van az egész világmindenségben: tavasz, nyár, ősz, tél, születés, élet, halál, stb. Ezeknek a szakaszoknak létezhetnek megszemélyesített formái is. Ebben a pantheisztikus népi szemléletben ott él még ma is a mitológikus ember.

A társadalom és a civilizáció fejlődése következtében az ember mind jobban elszakad a természettől; új élethelyzetében már hiányzik a természettel való együttélés majd minden formája. Példaként említhető, hogy már nálunk is vannak városlakó gyermekek, akik számára a legismertebb háziállatok csupán képi fogalmak, legjobb esetben állatkerti különlegességek. Megváltozott a gondolkodásmód. Eltűnt a születés és a halál egységének gondolata. Nem beszélhetünk a lét szakaszos, de lényegében egységes folyamának felfogásáról. Ismeretlenné vált a természet és az ember egységének gondolata is. Alkotó elemeire bomlott minden, fellépett a szorongás, a félelem, legkiváltképp pedig a haláltól való páni félelem. Ez a helyzet és magatartás szinte észrevétlenül alakult ki az utóbbi századok folyamán.

A halállal kapcsolatos felfogás változását figyelemre méltóan vázolja dr. Józán Péter tanulmánya. A nyugati civilizáció kezdetén, a korai középkorban volt a „szelíd halál“. Így haltak meg a lovagok. Az egyén, belső meggyőződésből tudta, hogy a halál közeledik. A meghalásnak megvolt a szertartása. Az evilági élettől való búcsú szinte kanonikus formái az elmúlás feletti bánat kifejezésével, az emlékek felidézésével kezdődött és megbocsátással végződött. Majd különböző szertartási formák után a haldokló szerettei — hozzátartozók és barátok — körében csendben várt a halálra.

Évszázadokon keresztül az élők és a holtak koegzisztenciája természetes volt. Ez azonban korábban, a kereszténység kezdetén ismeretlen. Es tőlünk is idegen a XVIII. század óta. Az V. századtól kezd elterjedni az a szokás, hogy a holtakat lakott helyen temetik el. Ez a korszak a kereszténység vértanúinak kultuszával kezdődik. A vértanúk sírja fölött templomot emelnek. A középkori szóhasználat szerint a templom nemcsak istentiszteleti célt szolgáló épületet jelentett, hanem a körülötte lévő teret, templomkertet — a cimiteriumot — is, amely nemcsak temető, hanem menedék is: „asilus circum ecclesiam“. Szokássá vált a temetőben találkozni, az emberek üzletet kötöttek, táncoltak, szerezsejüket játszottak, vagy csak tereferéltek. A temető lett a társadalmi élet központja. Pantomímetek játszottak, bűvészek, színészek, sarlatánok szerepeltek; egy, a XVII. századból származó szövegből megtudjuk, hogy írások, varrónők, ócskások nyüzsögtek a sírok között. Tehát az ember ezer éven át természetesnek tartotta az élők és a holtak világának összekeveredését. Csak a XVIII. század vet véget ennek a helyzetnek.

A meghalással szembeni magatartás szinte észrevétlenül alakul át. A halál személyes jellegűvé, drámaivá válik. Korábban a halál kollektív ritussal megy végbe, senki sem aggódott az egyes ember sorsáért. Később kialakul az a felfogás, hogy szoros összefüggés van a halál és az egyes ember élete között. Ez a felfogás részben csak az ipari társadalomban szűnik meg. Egy évezreden keresztül, a halál kollektív ritusának megfelelően, a sírok névtelenek voltak. Az individuális halál felfogásának megfelelően kialakul az egyes ember megörökítését szorgalmazó igyekezet. Megjelenik az elhunyt neve, élethű szobra, gazdag díszítések, dicsőítő verses feliratok, stb.

A XIX. és XX. században a halandóság javulásával az élet biztossabbá és reményteljesebbé válik, de ugyanakkor minden ember elvesztése fájdalmas megrendülést vált ki. Kialakul a halál romantikus, szónokias felfogása. A XIX. század embere nemcsak a saját életét féltve

retteg, de összerokad a másik ember halálának tudomásul vételétől is. A halál feletti bánat érzelmi kitörésekben nyilvánul meg, amit a társadalom el is vár. Díszes temetők, hivalkodó síremlékek, pantheonok jelzik ezt az utat.

A XX. században forradalmian változnak meg az elmúláshoz kötött hagyományos viselkedési formák és érzések. A halál szinte eltűnt a mindennapi életből. A halálról többé nem illik beszélni, szinte tiltott téma hírébe kerül. Ennek a magatartásnak mélyén az a felfogás áll, hogy a hozzátartozók el akarják titkolni a beteg előtt annak súlyos állapotát. A családban nincs meg többé a kegyetlen bátorság az igazság kimondására. A halál kiiktatása az életből azáltal válik kivihetővé, hogy egyre többen kórházban halnak meg. Itt a halál már nem rituális szertartás, hanem technikai jelenség, amelynek orvosok a szakértői. A betegágynál az orvos áll és a szakszemélyzet, a hozzátartozók szerepe megszűnt. Módosul a temetési szertartás is. A hozzátartozók eltávolodnak, a gyerekeket pedig nem szabad megzavarni. Terjed a halotthamvasztás, sőt néha a hamvakat szétszórják a szélben. Elmarad a sírok látogatása is. A szeretett ember elvesztése, különösen ha közvetlen hozzátartozó, fájdalmas űrt von maga után, de nem illik erről beszélni.

Napjainkban a halállal szembeni magatartás újabb változásával állunk szemben. A temetés profitszerző vállalkozássá alakult, függetlenül attól, ki teljesíti a végtisztességet, temetkezési vállalkozó, vagy állami vállalat. Elviselhetővé kell tenni a bánatot és rövidebbé a gyászt, lehetőleg nem megzavarni a boldogság keresésének igényét sem a családban, sem a környezetben. A halottakat balzsamozzák, kifestik, kikészítik. Családi villának beillő kriptákat építenek, fogadó előtérrel. Versengés folyik a síremlék, vagy a kriptá kivitelezésének igényessége körül. Van, aki már életében kijár saját síremlékéhez.

Civilizációs környezetünk is hozzájárul ehhez a magatartáshoz. A robbanásszerűen bekövetkező városiasodás létrehozta a tömblakások milliőit. Ezekben a halott felravatalozására nincs hely, a szertartás lebonyolítására még annyi sincs. Marad mint megoldás a kórház, halál esetén a temetői ravatalozó. Azonban a városba történő nagyszámú beáramlás még súlyosbította ezt a helyzetet. A temetők zsúfoltak. Világvárosokban ma már természetesnek tűnik, hogy a temetésre hónapokig kell várakozni. Felmerül a holtak temetés előtti tárolásának szükségessége. Furcsa paradoxonok alakulnak ki: aki nincs, még mindig van. A halott, bármilyen kedves hozzátartozó is legyen, tárggyá válik. A nem kívánt tárgytól pedig a hozzátartozó és közület is szabadulni szeretne.

De térjünk vissza a kórházhoz. A kórház gyógyítás céljára épített és szervezett intézmény. Az orvosokat és az ápolószemélyzetet csak a gyógyításra képezték ki. Ma, az antibiotikumok korában, a technika minden vívmányával felszerelt intenzív osztályok idején, amikor a halálból (klinikai) való visszahozatal, az újraélesztés is sokszor sikeres módszer, a beteg megmentése a cél. Már pedig ma is vannak és mindig is lesznek halálhoz vezető betegségek. A gyógyító és ápolószemélyzet saját siker-telenségének tekinti az olyan eseteket, ahol a gyógyulásra nincs remény. A gyógyítást tanulták meg, de sehol és soha nem tanították meg, hogy miként kell viselkedniök és cselekedniök, ha a feladat már nem a gyógyítás, hanem a halál könnyűvé tétele, azaz a szelíd halál. Mert nincs lehangolóbb, sőt elrémítőbb látvány, mint az intenzív osztályon fekvő

menthetetlen ápolat és „ellátott“, akinek élettani nyílásait szondák és kateéterek tömkelege zárja el, s aki a gépesített eszközök garmadája közepette, elszemélytelenedve mellékes szereplőként, mint egy még éppen létező emberi test látható. Az orvos—beteg közötti bensőséges kapcsolat helyébe bezúdult a gépek áradata. A halálfélelemtől nem mentes sem az orvos, sem az ápolószemélyzet. Mert miközben az életbe való visszatérés esélyei megjavultak, a meghalás a lehető legnehezebb problémává terebélyesedett. Ebben a helyzetben, úgy vélem, nem lehet cél, az orvosi kötelességtudás érdekében, a modern műszerezettség minden vívmányának bevetése, miközben megsokszorozzuk a haldokló utolsó óráinak szenvedését. Végső helyzetben az orvos egyetlen feladata az emberhez méltó halál biztosítása.

Az embernek a méltó halálhoz való joga újabb összefüggéseket tár fel, és méltán lett ismét vita tárgyává az euthanasia kérdése (görög kifejezés: eü = jó, thanatos = halál). A közvélemény nagyon is megoszlik ennek megítélésében. A kérdés először is így tevődik fel: van-e joga az orvosnak, a családnak, sőt akár magának a betegnek döntenie a menthetetlen, súlyosan szenvedő ember jövő sorsát, azaz halálát illetően. Véleményem szerint, és ebben sokakkal osztozom, nincs. Ennek a kérdésnek nemcsak etikai, hanem jogi vonatkozásai is roppant lényegesek, különösen ma, a szervátültetések korában. Ha azonban árnyaltabban vizsgáljuk a kérdést, kétféle euthanasiát ismerünk: aktív és passzív euthanasiát. Aktív euthanasia fogalma alatt a „halálbesegetést“ értjük, olyan aktív orvosi közreműködést, amikor az orvos, a gyógyíthatatlan, súlyosan szenvedő beteget, „annak“ kívánságára, gyógyszerrel megöli. Tágabb értelemben véve, ugyancsak ebbe a fogalomkörbe sorolják egyesek az „értéktelen“ életek, pl. torzszülöttek, elmebetegek, stb. életének megsemmisítését is. Passzív euthanasia alatt tulajdonképpen „halni hagyást“ értenek, vagyis „orvosi nemtevést“, a menthetetlen beteg tüneti kezelését. Ma már beszélünk negatív euthanasiáról is, amely a mesterséges életbentartás megszűntetését jelenti.

Mi a teendő, ha látjuk, hogy a menthetetlen beteg életét, kínos beavatkozások segítségével, csak órákig, esetleg napokig hosszabbíthatjuk meg, a végső gyógyulás, az emberileg élhető élet minden reménye nélkül? Döntésünk feltétlenül csak egy lehet, a szelíd halál, az emberileg méltó, fájdalom nélküli halál. Ez semmiképp sem passzív euthanasia. Ilyen helyzetben mi a cél? Nem a halál siettetése, hanem a halál embertelenségének leküzdése, vagyis a fájdalom, minden kényelmetlenségi érzet elhárítása, figyelmes, szerető gondoskodás, a félelem és szorongás feloldása, a haldokló nagybeteggel való személyes, megérintő foglalkozás. Napjaink szomorú tapasztalata, hogy mindezek a kívánalmak a legtöbb esetben csak jámbor óhajok.

Az elmúlás gondolata nemcsak orvosi kérdés. Az egyházak, mint egyik lényeges problémájukat ítélik meg, s meg kell mondanunk, ők az egyedüliek, függetlenül felfogásuk értékelésétől, amelyek ezzel a kérdéssel a maguk rendjén intézményesen foglalkoznak.

A halál fogalma költőket, írókat, bölcseleket és művészeket is állandóan foglalkoztató témakör minden korban. Van olyan felfogás, amely szerint a halál örökérvényű meghatározása nem is lehetséges, csak a mindenkor adott tudományos-technikai ismeretek összefüggésében. Tehát a halál fogalma mindig az akkor ismert tudományos meggyőződés. A

mára vonatkoztatva idézem a Biológiai Lexikon 1978. évi kiadásának meghatározását:

„Halál az utolsó életjelenség, a szervezet fokozatos elkopása következtében, az élettani öregedés végén fellépő folyamat. A természetes, vagy fiziológiai halál, a végelgyengülés belső oka elsősorban az asszimilációs és disszimilációs folyamatok arányainak eltolódása a disszimiláció irányába. Azonban még magas korban elhaltakon is különböző halált okozó betegségek észlelhetők. A halál külső okai lehetnek: betegség, mérgezés, erőszakos beavatkozás. A betegségek kimenetelének egyik lehetősége — ha nincs gyógyulás —, a patológiás halál. Az elhúzódó, fokozatos halál, az agónia. A szervezetnek, mint egésznek a halálát, klinikai halálnak nevezzük. A biológiai halál irreversibilis változások bekövetkezése a szövetekben és a sejtekben, az anyagcsere és az összes életműködések végleges megszűnése, a test fizikai és kémiai felbomlása. A klinikai halál és a biológiai halál között folyik az egyes szervekre jellemző időtartamú intermedier élet.“

A halál tényének megállapítása igen nagy fontosságot nyert a mai modern időkben, mert a szervátültetések korában a kihívás roppant erősödött. A jogi vonatkozások mind pontosabb és kifinomultabb meghatározást követelnek. Ma elfogadott tény, hogy a halál nem egy pillanat eseménye, hanem folyamat. A régebbi felfogás szerint a szív működés és a légzési tevékenység megszűnése jelezte egyértelműen a halál beálltát, függetlenül attól, hogy a zavar oka melyik szervben volt. Ma akkor is halottnak tekintünk valakit, ha az agy működése teljesen és visszavonhatatlanul megszűnik. Azonban, ha a szív és a légzés működését gépi berendezésekkel, mesterségesen tartjuk fenn, akkor nélkülözhetetlen annak megállapítása, hogy az agyi működések megszűnése visszatéríthetetlennek tekinthető-e. Ennek a helyzetnek feltételei: ki kell zárni, hogy élőt nyilvánítsunk halottnak, vagy éppen holtat élőnek. Ha az egész agy minden funkciója megszűnt, tisztázni kell az öntudatvesztés okát, valamint az agyi funkciók megszűnésének beálltát műszeres beavatkozással: komputer-tomográfia, elektro-encefalográfia, angiográfia segítségével. A tevékenységek megszűntét szakaszosan kell követni. Az encefalográfiával jelzett elektroceribrális csend igazolja az agykérgi működés elvesztését. Az agy keringésének panangiográfiával igazolt teljes megszűnése, legalább 10 percen keresztül, kizárja az agytörzsi szövetek túlélését. Tehát megfelelő műszerek segítségével, mai tudományos felfogásunk szerint, a halál teljes beállta megfelelően igazolható. Ennek a megállapításnak ez ad ma olyan nagy jelentőséget, hogy az átültetésre használt szerv csak akkor alkalmas erre a műveletre, ha a halál beállta után, a lehető legrövidebb időn belül kinyerik. Az izolált agyhalál klinikai jelei: mély eszméletlenség, az ingerelhetőség teljes hiánya, a spontán légzés és spontán mozgások hiánya, teljes petyhüdttség, fénymervég tág pupillák, a vérnyomás hirtelen csökkenése és a reflexek teljes hiánya. Ha az agyhalál klinikai jelei 12 órán át fennállnak, egyéb, eszközös vizsgálat nélkül is kimondható az agyhalál.

Dacára annak a kétes értékű haladásnak, amely századunkban az általános életkort már a 70 év fölé tolta ki és előreláthatólag ez lassan a 100 év felé közeledik, bele kell nyugodnunk abba az igazságba, hogy az emberi élet véges. Ma viszont az a téves hit uralkodik szinte mindenütt és mindig, hogy a halál egy betegség, vagy kórforma vége. Sőt

továbbmenve ezen a hibás úton, helytelenül azt a következtetést vonják le, hogy betegség nélkül meghalni nem is lehet. Nem óhajtom én itt felhozni a katasztrófák, háborúk, balesetek halálhozó következményét. Úgy vélem, elfogadhatjuk Marcus Aurelianus bölcs mondásának igazságát, hogy ... „maga a halál is az élet teendőinek egyike“.

Térjünk vissza annak az igazságnak a megközelítéséhez, hogy az emberi élet véges. Véges, de csak a lét folyamában. A meghosszabbodott élet azonban nem jelent mindig egyértelmű örömet, hasznot, sem az érintett egyénnek, sem a környezetének, sem a társadalomnak. Ezzel az igazsággal minden alakoskodó és érzelmes szerepjátszást félretéve, szembe kell néznünk.

Vizsgáljuk meg az embert, mint biológiai struktúrát. Életének meghatározója a belső milió állandósága, a szervrendszerek kiegyensúlyozott tevékenysége folytán. Fiatalabb korban az emberi szervezet, az élet fenntartására, akár tízszer is alkalmasabb, oly hatalmas élettartalékokkal rendelkezik. A 30. életévtől kezdődően ezek a tartalékok csökkenni kezdenek. Csökken a testtérfogat, különösen az izomrendszer tömege, csökken a veseműködés, csökken a máj vérátáramlása. Csökken a védekező, az immunrendszer hatékonysága, különösen a humorális immunitás. Így aztán fokozódik a szervezet fertőződésképesége. A megkopott, idős szervezet kiváló megtelepedési helyet és lehetőséget biztosít a kórokozók számára. A fellépő betegségek tünetei elmosódnak, legtöbbször hiányzik a láz. Felborul a jelzőrendszerek működése. Eme bizonytalan körülmények között jöhet a hirtelen egyensúly-összeomlás, és a nagyon sokszor, szinte alig felismerhető súlyos folyamat már vissza nem fordítható. Az elkerülhetetlen halál, az elkopás következtében, betegség nélkül is beállhat. A szervezet védőtartalékainak kimerülése folytán, már egy kisebb nyugtalanság, izgalom is végzetes lehet. A halál lehetősége és gyakorisága a 30. életév után kifejezetten megnő és 8 évenként megkettőződik. A múltó évtizedekkel a mortalitás kockázata egyre hangsúlyozottabbá válik.

Az öregedés tényét nem mindenki fogadja el egyformán. Az elfogadás mikéntje függ az egyén típusától és kultúrszínvonalától. Kialakul mindenképpen egy pszichés magatartás, amelyet a személyiség megváltozása jellemez. Túlzottan éleseké válnak az érzelmi megnyilvánulások. Az idősek gyakran indulatos magatartást tanúsítanak, s ha valamilyen nehézségüket nem tudják megoldani, merevek és lehangoltak. Kieleződnek az alkalmazkodni nem tudás jellemvonásai, sértődékenyek, mogorvák. A tünetek ma súlyosabbak, amikor a modern idők következményeként a nagy család felbomlott és az idősek magukra maradnak nehézségeikkel, félelmeikkel. Ehhez csatlakozik a halálfélelem is.

Az ember az egyedüli élőlény, aki tudja, hogy meghal. A pszichológiai megfigyelések azonban azt mutatják, hogy az ember sem tudja ezt a maga valóságában felfogni. A thanatológia fejlődése az utóbbi időben sokmindent felfedett ebben az irányban, és a pszichológiai vizsgálatok eredményei is bizonyos útmutatással szolgálnak. A haláltól félni természetes érzés, de az egészséges ember ezzel nem foglalkozik, mert figyelmét a mindennapi élet örömei és gondjai foglalják le. Az indokolatlan halálfélelem az elme-kórtani félelmek feszültséget támasztó jelenségei közé tartozik.

Az emberiség, történelme folyamán, mítoszok sokaságát alakította ki a halálról. Vigasztalásul a legtöbb vallás a halálon túli élet, a túlvilág

fogalmát hirdeti. Ez a felfogás a hívők számára képes vigaszt nyújtani, azonban náluk is a halál egyéni probléma. A legújabb pszichológiai vizsgálatok kimutatták, hogy az ember úgy hal meg, ahogy élt. Mindazok az erők, érzések, gondolatok, magatartásmódok, amelyek életét jellemezték, halálára is jellemzőek. Kis túlzással azt mondhatjuk, hogy ép idegrendszerű egyéneknél a halál előtt nincs személyiségváltozás. A halállal kapcsolatos felfogás és magatartás függ az életkortól is. A halál fogalma és értelmezése más a gyermeknél, mint a felnőttéknél. A gyermek érdeklődése a meghalás és a halál iránt épp olyan jelentős, mint a nemek különbsége, a terhesség, a szülés iránti kíváncsiság. A szerzett adatok, a fantáziálás és a környezet nyújtotta információk keverékéből nyeri a gyermek a halálról kialakított felfogását. A növények, virágok, rovarok, vagy egyéb állatok sorsa az első forrása a kisgyermek ilyen irányú fontolgatásainak. Érdekesekek ebben a tárgykörben Bürgin megfigyelései. A 8. hónap után a csecsemő már átéli az elszakadás és elvesztés félelmét. A 4 éves kisgyermeknek, bizonyos határok között, vannak fogalmai a halálról, de minden érzelmi töltet nélkül. Az 5 éves gyermek már több részletismerettel rendelkezik, de a halál fogalma még időlegesen visszafordítható. Különböző játékokban megéli az újraéledés örömét. Ebben a korban jelentkezik az a felismerés, hogy a halál és az öregedés között összefüggés van. Most kezdenek jelentkezni az érzelmi reakciók. Felmerül most már a betegség és a halál összefüggésének gondolata is. A halál büntetés, nem természetes jelenség. Fellephet a megöletéstől való félelem.

6 éves korban a halál az eltemetéssel azonos. A gyermek a halál fogalmához különböző helyeket társít: temető, sír, koporsó, stb. Ettől a kortól a pubertás felléptéig a halál és a lét fogalma változáson megy át. A halált megszemélyesíti, az, aki mindenkit egyformán megkeres, utolér. A 7 éves gyermek gondolatvilágában a halál azonos az elválással, a távolodással. A gyász rövid ideig tart és átmeneti jellegű. Minél idősebb a gyermek, annál több biológiai jellemzőt ismer fel: a halott nem lélegzik, nem beszél, nem mozog, nem érez, stb. A halál örök álmom és magány, ami csak a 80—100 éveseket éri utol. Az ilyen kisgyermeket már érdeklik a halál utáni események. A 9 éves gyermekben felmerül a saját halálának lehetősége is, de nem foglalkozik vele. A 8—11 évesek gondolatvilágában élők minden, ami mozog. A 11. éven túl az élő fogalma a növényre, állatra és emberre vonatkozik.

Az ezután következő életkorúak a halált megszemélyesítik: csontember, csontváz. Babonás hiedelmek jelentkeznek a halálmadarról. A gyermek halál-felfogása most már közeledik a felnőttéhez. Megismeri a test pusztulását, hall a betegségekről, haldoklókról, halálokokról. Felismeri, hogy a halál mindenki számára elkerülhetetlen végállapot. A halál-félelem csökkentésére számos mechanizmus áll a fiatalok rendelkezésére: tagadás, kivetítés, eltolás, stb. Egészséges gyermek spontán rajzán soha nem fordul elő a halál megjelenítése.

A halál kérdésének komplexumában a nevelők feladatát abban lehetne megjelölni, hogy először is saját félelmeiken kell úrrá lenniök és egyéni, az életkori sajátosságokat figyelembe vevő beszélgetésekkel kell a gyermekeket az élet és a halál lényegéről felvilágosítaniuk.

Visszatérve a felnőttekre, tévedés azt hinni, hogy az ember mindig, feltétlenül élni akar. A súlyos, csillapíthatatlan fájdalomtól gyötört,

idült betegségben kínlódó szenvedőnek a halál kívánt megváltás. Nagyon érdekes ezeknek az egyéneknek alkalmazkodási formák szerinti osztályozása. Norris szerint: 1. konformisták, — passzívan alkalmazkodnak a betegséghez; 2. férfias típusúak, — függetlennek akarnak látszani és egyénien alkalmazkodnak a kezeléshez; 3. alkalmazkodó típusúak, — az életben megszokták sikereiket, bár most is félnek és szorongnak, de igyekeznek alkalmazkodni.

Súlyos, gyógyíthatatlan és haldokló betegeknél Schneidemann a következő személyiségi típusokat figyelte meg: 1. elhalasztó típus, — a halál gondolatát elveti és kinyilvánítja az élethez való ragaszkodását; 2. belenyugvó-elfogadó típus, — elfogadja a halált; 3. eltávolító típus, — a veszélyt lebecsüli és nem hisz a közeli halálban; 4. elváró típus, — a megváltó halált kívánja; 5. rettegó típus, — a halál gondolatát féltéken elkerüli.

Nagy jelentőségűek a haldoklók személyiségi mechanizmusára vonatkozó pszichológiai megfigyelések. Elévülhetetlenek Elisabeth Kübler-Ross vizsgálatai és értékelései. Szerinte a halál nem természetellenes jelenség, hanem az ember pszichológiai fejlődésének utolsó szakasza. A szakemberek döntő többségének ma az az álláspontja, hogy a végső állapotban levő embernek meg kell adnia a lehetőséget, hogy méltósággal nézzen szembe a halállal, részt vegyen az életével kapcsolatos orvosi döntésekben, szoros kapcsolatban maradjon családjával, és ha kívánja, folytathassa a gondoskodást róluk, mentes legyen a fájdalomtól és az értelmetlen, invazív orvosi beavatkozásoktól.

A vizsgálatok azt mutatják, hogy a haldoklók mintegy háromnegyed része szembenéz a halállal. Az orvosnak és az egészségügyi személyzetnek beszélgetnie kell a haldoklóval, megadva neki minden felvilágosítást, amit igényel és amit elbír. Nem az a kérdés, tehát, hogy meg kell-e mondani a kedvezőtlen kórismét, vagy a halál kilátását. A haldoklóval pszichológiailag is foglalkozni kell, miközben világossá válik, mikor, mennyit, milyen formában lehet vele közölni. A haldokló figyeli környezetét és annak megfélemlően viselkedik. Ahol a kedvezőtlen információkat rosszul leplezik, a haldokló látszólag együttműködik disszimulációja révén, de közben szenved. Gyakran alvást, érdektelenséget szimulál, s közben élénken figyeli környezete viselkedését és jelzéseit.

A haldokló magatartását illetően ma általánosan elfogadott Elisabeth Kübler-Ross ötszakaszos pszichés viselkedési modellje.

Első szakasz a tagadás. Ez a kezdet. A haldokló álláspontja: „ez nem lehet igaz“. Tagadja a halálos veszélyt. Az állapot súlyosbodása miatt a beteg kapkodó, más és más orvost választ. A tagadás váltakozhat az igazság megsejtésével, esetleg felismerésével is, de elhárítja a felismerést. Egyszer nem hisz, máskor gyanakszik. Talán mégis igaz? — merül fel benne a kérdés. Vannak esetek, amikor a tagadás a halálig is eltarthat. Közben a környezet magatartásával összefüggően a beteg pszichésen elkülöníti önmagát.

A második szakasz a düh. Az igazság megsejtése feszültséget, dühöt, indulatosságot vált ki. Igazságtalannak ítéli meg helyzetét és állapotát. „Pont velem történik meg ilyesmi.“ A szenvedések fokozódásával és a betegség súlyosbodásával a beteg kínlódva próbál megkapaszkodni. Itt nagyon nehéz az ápolószemélyzet dolga, és a család számára is lidércnyomás a látogatás.

A harmadik szakasz az alku. Ennek célja az élet meghosszabbítása, vagy néhány fájdalommentes nap. A szabadulás reményében fogadalmakat tesz. Ezt meg ezt fogja tenni, ha megszabadul a gyötrelmekről és ettől az állapottól, ha meggyógyul. A haldokló elfordulva a valóságtól az Istenhez fordul a legkülönbözőbb ajánlatokkal. Kétfázisú ez a szakasz. Egyfelől kínlódik a betegség kapcsán létrejött csonkolások (operációk) elfogadásával, másfelől nyomasztják a betegsége következtében fellépő rendezetlen otthoni körülmények. A haldokló lassan szembesül a saját helyzetével, a minden, általa szeretett dolgok elvesztésének képével. Néha észrevétlenül lefutó szakasz ez. A kétféle állapot más és más ellátást igényel.

A negyedik szakasz a depresszió. Bűntudat és önvádások jelentkeznek. Mi hozta magával ezt a helyzetet? Mivel érdemelte ki a beteg ezt az állapotot? Keresi a választ és a szabadulás reményében a legképtelenebb válaszokat is elfogadja. A lehetséges válaszok azonban nem hoznak feloldást.

Ötödik szakasz az elfogadás, a hozzájárulás. Ha a haldoklónak elég ideje van és a megelőző szakaszokban elég segítséget kapott, elérkezik ahhoz az állapothoz, amikor harag nélkül veszi tudomásul sorsát. Az elszenvedett testi és lelki gyötrelmek után alvásra, pihenésre vágyik. Ilyenkor már nagyon legyengül, szendereg. Ez azonban nem erőgyűjtés, kitérő, vagy gyógyulási szünet többé, hanem szükséglet, kihasználni az alvás óráit. Fellép a „legyen vége mindennek“ állapot. Itt a megbékélés, a búcsú szakasza. Látszólag, vagy valóban elfogadja sorsát.

Egyeseknél még mindig visszatérhet a pszichés védekezés lehetősége is, amikor a védekezés a fel-felvillanó remény formájában jelentkezik, mert a haldokló enélkül nem képes elviselni helyzetét. Kialakulhat olyan magatartás is, hogy ismételten visszautasítja sorsát, és úgy viselkedik, mintha nem tudná mi vár rá. Ebből a kétértelmű és váltakozó értékelésből származik a haláltusa, az elmúlással szembeni ellenállás. A pszichológiai gondozás egyik legnehezebb szakasza ez.

Felmerül a kérdés, hogyan értesül a beteg halálának közeledtéről? Tudjuk, hogy a haldokló tudata beszűkül és lassan elzárkózik a külvilágtól. Azonban tudnunk kell azt is, hogy hosszú időn keresztül, az elzárkózás látszata mellett, a beteg regisztrál és értékkel anélkül, hogy azonnal és észrevehetően reagálna az észleltekre. A haldokló értesüléseinek forrása maga a betegség, mint élmény, az állapot rosszabbodása, a hibásan értékelt kóros szervérzések, de mindennekfelett a környezet magatartása. Elsősorban az orvosok, az ápolószemélyzet tevékenysége és a hozzátartozók viselkedése. Ezért kell kerülni a fontoskodó jeladásokat akár szóban, akár mimikában. A hozzátartozónak pedig kerülnie kell az elvesztés és az elkövetkező gyász szerepvállalásának minden kinyilvánítását. Komoly és józan mindennapi tevékenység segíti a haldoklót sorsa elfogadásában.

Ismerjük azokat a helyzeteket is, amikor a halál időpontjának beállta mintegy befolyásolhatónak tűnik. Amikor a haldokló megvárta kedves hozzátartozója érkezését, vagy valamilyen, számára fontosnak ítélt esemény bekövetkezését, s addig nem tudott meghalni, amíg ezek a dolgok nem teljesültek. Mikor azonban elvárása beteljesült, megnyugodva fogadta el sorsát és gyakran pillanatokon belül meghalt. Egyes szerzők ezt nevezik a „boldog halál“ állapotának.

Beszélnünk kell még néhány szóban a pszichológiai halálról. Rendkívülien nagy fontosságú az ember életében a remény. A jövőbe vetett hit éltet és fenntart. A remény elvesztése halált is okozhat. A minden feladása és a teljes lemondás nagyon veszedelmes állapothoz vezethet. Számtalan példa bizonyítja ezt, nemcsak a primitív népeknél, hanem a mi kultúrkörünkben is. Mechanizmusa: a teljes reménytelenség következtében fellép a világtól való teljes elfordulás, az önmagába való süppedés, a beletörődés, a minden remény feladása, az apátia. Az egyén nem lát kiutat, minden törekvése hiábavalónak tűnik, fellép a döntő reménytelenséggel párosult tehetetlenségi érzés. Ilyen helyzet állhat elő pl. koncentrációs táborokban, nemkívánt helyen való elkülönítésben, hirtelen fellépő katasztrófa helyzetben, stb. Ilyenkor minden motorikus tevékenység és gondolati törekvés megbénul. A pszichogén halál az érzelmi szférában és strukturában zajlik le, és nem segít az értelemre való hivatkozás. A legújabb vizsgálatok ezen a téren bizonyos mértékben már feldehítettek élettani alapokat, de ezek még egyelőre csak feltevések. A folyamat viszont megakadályozható, ha sikerül érzelmi izgalomba hozni a beteget.

Nem érdektelen a haldokló gyermekkel való foglalkozás kérdése sem. Nagyon megszívlelendő Chapman felfogása: „Segítsük a haldokló gyermeket, hogy mindvégig élni tudjon“. A súlyos beteg, haldokló gyermekkel együtt szenved a család, a gyógyító és ápolószemélyzet pedig fokozott terhet vállal. Nem elég a beteg testi kezelése, a gyermek és a család pszichés problémáival is foglalkozni kell. Ha ezt elhanyagoljuk, a legnagyobb erőfeszítések közepette sem tudjuk a beteget a halálig úgy vezetni, hogy az ne okozzon túlságosan nagy, néha egész életre szóló szenvedést a családnak, és a gyermek ne haljon meg apatikusan, vagy szorongások, félelmek közepette.

Mivel az orvosok gyógyítócentrikusak, kudarcnak ítélik meg a betegséggel szembeni tehetetlenségüket. Ez okozza azt, hogy fanatikus tevékenységet folytatnak a halál pillanatáig, s közben vitathatatlanul elmulasztanak olyan fontos területeket, ahol nagyon sokat segíthettek volna a betegen és hozzátartozóin. A végső gondoskodás célja a tünetek megszüntetése, a fájdalom és kellemetlen beavatkozások elkerülése. A beteget jó kondícióban, kényelemben, élénken kell tartani, foglalkoztatni az utolsó pillanatig. A szellemi, érzelmi karbantartás jobban függ a gyermek családjától, barátaitól, környezetétől, a gyógyító és ápolószemélyzet gyöngédségétől, mint a gyógyszerektől. Ha a gyermek részéről megmutatkozik az igény, fontos a halálról nyíltan, de a megfelelő formában beszélni, mert ha nem, a gyermek egyedül marad szorongásaival, félelmével.

Úgy a gyermek, mint a felnőtt kezelésében nagy hangsúlyt kap a megfelelő fájdalomcsillapítás. Ez igen fontos, mert a kábítás éppen úgy, mint a nagy fájdalom, egyaránt lehetetlenné teszi a halál folyamatának feldolgozását. A megfelelő csillapítók lehetővé teszik a haldokló fájdalommentes és egyúttal emberi végigvezetését ezen az úton.

A haldokló helyes pszichológiai kezelése és gondozása a hozzátartozó számára is fontos, tehát nemcsak a haldokló érdekeit szolgálja. A helyesen alkalmazott pszichológiai vezetés esetén a gyász és elvesztési reakció

is enyhébb. Tudnunk kell, hogy a gyászolók veszélyeztetettek úgy testi, mint lelki oldalról, ezért ma már követelmény a lelki, vagy pszichológiai gondozás.

Összegezve az elmondottakat ismételten megállapítjuk, hogy az elmúlás olyan folyamat, amely egyaránt érinti a haldoklót, családját és környezetét. De azt is le kell szögeznünk, hogy maga a halál a lét folyamában a tudatos lét megszűnté bár, de az élet feladata. Félelem nélkül kell elfogadnunk azt a tényt, hogy az örökkévaló lét egy szakaszának záróköve, tehát természetes. Az ember halálfélelmének feloldása olyan kötelesség és feladat, amely az egész emberi társadalmat kötelezi és megoldható. Ha ez megtörténik, nemcsak jámbor óhaj marad Zrinyit parafrazálva nagy költőnk jelmondata: „Mors bona, nihil aliud“ (szelíd halált és semmi mást), de évezredek bölcsessége sem: „Halál! Hol a te fuflánkod? Pokol! Hol a te diadalmaid?“

IRODALOM

1. Bürgin D.: Hogyan vélekedik a gyermek a halálról. Schweizerische Med. Wochenschrift. 1975. 105. l.
2. Chapman: Segítsük a haldokló gyermeket, hogy mindvégig élni tudjon. Lancet. 1980.
3. Dezső László dr.: Euthanasia, vagy az orvosi etika válsága. Orvosi Hetilap. 1976. 22. sz.
4. Garfield: A thanatológia napjainkban. Clinical Practice. 1981.
5. Gáll Ernő: Reményen túli remény. Korunk. 1979. 4. sz.
6. Gráber Hedvig dr.: Az időskor orvosi problémái: bakteriális fertőzések. Gyógyszereink. 1982. 9. sz.
7. Hárdi István: Pszichológia a betegágnál. 1975.
8. Hain E.: Psychés magatartás gyógyíthatatlan betegekben. Schweizerische Med. Wochenschrift. 1975. 105. l.
9. Hun N.: Bevezetés a szociális gerontológiába. 1978.
10. Dr. Józán Péter: A halállal szembeni magatartás változása a középkortól napjainkig. Orvosi Hetilap 1978. 32. sz.
11. Kristó Nagy István: Bölcsességek Könyve. 1982.
12. Kübler—Ross Elisabeth: Interjúk a haldoklókkal. 1977.
13. Ludwig Endre dr.: Az időskor és a gyógyszerek. Gyógyszereink. 1982. 9. sz.
14. Nagy Olga: A halál az élet rendjében. Korunk 1982. 5, 9 sz.
15. Örkény István: Rózsakiállítás. Bevégzetlen ragozás. 1982.
16. Pertorini Rezső dr. — Polcz Alaine dr. Orvosi pszichológia a gyakorlatban. 1976.
17. Szarvas István dr., Szabó Árpád dr., Serényi Pál dr.: Halálmegállapítás a szervkivétel és átültetés gyakorlatában. Orvosi Hetilap. 1979.
18. Szébenyi Béla dr.: Az orvosi hivatás és a haldokló ember. Orvosi Hetilap. 1979. 43. sz.
19. Szentkirályi Zoltán: Az építészet világtörténete. I. 1980.
20. Simpson M. A.: A terminális gondozás megszervezése. Lancet. 1976.
21. Takács Tibor dr. Mors bona, nihil aliud. Orvosi Hetilap. 1979. 17. sz.

TIBET ÉS KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR

Az Unesco határozata értelmében ebben az évben, születésének 200. évfordulója alkalmából, ünnepeljük és ünneplik a világ legtöbb országában az erdélyi utazót és tudóst, az európai tibetisztika megalapítóját, Körösi Csoma Sándort.

Utazásai során, 1822. június 9-én Csoma Nyugat-Tibet fővárosába, Lehbe érkezett. Mivel kitűzött célja felé, Kelet-Turkesztánba vezető útját nem tudta folytatni, visszafordult India irányába. Útközben találkozott William Moorcroft angol kormánybiztossal, aki rábeszélte, hogy a brit-indiai kormány költségén vállalkozzék egy tibeti—angol szótár és egy tibeti nyelvtan összeállítására. Anélkül, hogy eredeti céljáról, a magyarok őshazájának kereséséről lemondott volna, Csoma elfogadta Moorcroft ajánlatát, és vele együtt visszatért Lehbe, ahol hozzáfogott a tibeti nyelv tanulmányozásához.

Ezután 1823. július 26 és 1830. november között három „tanulmányutat” tett Tibetbe, és itt először a zanglai, másodszer a puktali, harmadszor a kanumi kolostorban, összesen mintegy öt évet és tíz hónapot töltött.

Hogy az ország, amelyben megalapozta egész tudományos tevékenységét, milyen volt, azt ő maga írta meg *Tibetország földleírása* című tanulmányában. Mindenesetre települései, falvai és városai rendszerint kétezer, de gyakran háromezer métert is meghaladó magasságban fekszenek. Lakói a mongol csoporthoz tartoznak, nyelvüket a kinaival és a burmaival szokták rokonítani. Történetük a mitológia színes ködeibe vész bele, vallásuk eredetileg a totemizmus, mágia és animizmus keverékéből álló *bon-csosz volt*. Ez különleges szerepet tulajdonított az énekeknek, táncoknak, jóslásoknak, varázslatoknak, az ígézésnek, ráolvasásnak, ördögűzésnek és szellemekkel meg szörnyekkel népesítette be az egész, különben is félelmetes, zord hegyvidéket. A VI. századig az eredeti négy törzs egyesült és hatalmukat a szomszédos területekre is kiterjesztették. Ugyanakkor felkarolták a Kásmírból már korábban beszivárgó buddhizmust és átvették a 30 mással- és a 4 magánhangzóból álló írásrendszert. Mostantól kezdve Tibet további fejlődésére kitörülhetetlenül rányomta bélyegét a buddhizmus.

A buddhizmus kialakulása és hatása

Amikor Csoma a tibeti nyelvet és műveltséget kezdte tanulmányozni, csakhamar rájött, hogy ennek gyökerei India régmúltjában, az indiai vallásokban, közvetve a brahmanizmusban és közvetlenül a buddhizmusban keresendők, melyeknek hordozói az irodalmi nyelv: a *szanszkrit*, és a népnelv: a *prakrit*, illetve a vallási nyelv: a *pali*.

A brahmanizmus az i. e. II. évezred első felében Indiába behatoló, magukat árjáknak nevező, indóeurópai törzsek vallása volt. Ennek legősibb formája a mágiában, totemizmusban és a természetimádásban nyilvánult meg. Az árja törzsek a természet legyőzhetetlen erőt isteneknek tekintették és azokat női vagy férfi tulajdonságokkal ruházták fel. Amint az istennevek is bizonyítják az ősi görög, latin és hindu hitvilág, mitológia közös gyökerekre, az indóeurópai népek ősvallására vezethető vissza. Így például a latin *imber*-nek, — eső, zápor, vihar — a szanszkrit *Indra* — a villámlás, dörgés és a hatalom istene felelt meg. *Agni* — vagyis a latin *ignis* — tűz — a házi tűzhely és a házasság istene volt; *Szurya* — a latin *Sol* — a Nap, *Varuna* — a görög *Uranosz* — pedig az ég fénylő istene, stb. Ezek az istenek gyakran megváltozott tulajdonságokkal és hatáskörrel tovább éltek a brahmanizmusban és buddhizmusban.

Ismeretes, hogy az árják megérkezése előtt az Indus folyó mentén a mezopotámiai és az egyiptomi műveltségekkel vetélkedő magas civilizáció jött létre. Ez volt az ún. *Indus civilizáció* vagy régészeti elnevezéssel a *Harappai kultúra*. Ennek egyes elemeit a hódító árják is átvették és vallásukban is asszimilálták.

Az árják korai vallási hiedelmeit a himnuszokat és szertartási formulákat tartalmazó Védák (véda=tudás, tudomány) foglalták magukban. A legrégebb, az ún. Rigvéda 1028, az áldozások alkalmával énekelt, himnusból áll, amelyek közül egyik-másik a lírai költészet remek alkotása. A Védákat a *brahmanok*, azaz a papok szájhagyomány útján nemzedékről-nemzedékre adták át az utódoknak. A brahmanok az ősi vallásos hiedelmeket, azok filozófiai vonatkozásait a *Brahmanasba* és az *Upanisádokba* foglalták bele. Az előbbi az áldozatokra vonatkozó útbaigazításokat, magyarázatokat, az utóbbi bizonyos filozófiai tételeket és a bölcsesség keresésének módozatait tartalmazza. E szerint a világ elvi alapja, minden dolog lényege az egyetemes szellem — *brahma* —, amelynek elidegeníthetetlen része az emberi lélek vagy szellem — *atman*. Az ember célja a tökéletesedés, ha ezt életében nem érte el, akkor más-más lényben mindaddig újjászületik, amíg a célt meg nem valósítja. A brahmanizmus a társadalmat szigorúan körülhatárolt, egymástól elszigetelt társadalmi csoportokra — *varnákra* — osztotta, szentesítette a társadalmi tagozódást, és azt mindenféle előírásokkal még szigorította is, aminek eredménye a társadalmi elnyomás és kilátástalanság lett.

A fennálló társadalmi rend ellen nemcsak egyes haladó bölcséleti iskolák, hanem két igen jelentős vallási irányzat: a buddhizmus és a dzsainizmus is fellépett.

A buddhizmus alapítója Gautama Sakyamuni, vagyis a Sakya nemzetségből származó Mester volt, aki — a hagyomány szerint — a Himálája tövében, Bengália északi részén királyi családból származott, és élete az i.e. VI. század második felére és az V. század elejére tehető. A hagyomány szerint 29 éves koráig fényűző életet élt. „Azután — amint Csoma Buddháról szóló életrajzában írja — a következők események arra készítették, hogy új életet kezdjen. Amikor szekerén üdülőligetébe hajtattott, különböző időközökben, egy öregembert, egy beteg személyt, egy tetemet és végül egy embert látott papi ruhában. Kocsisával elbeszélgetett ezekről a személyekről, és mindegyre visszatért rájuk, majd elkezdett elmélkedni az öreg korról, a betegségről, a halálról és a vallásosságról. Ezután

egy falut keresett fel, és látta a földművelők nyomorúságos helyzetét, majd ismét elmélkedni kezdett egy dzsambu-fa árnyékában... Amint hazafelé tartott, egyszerre kincsek tárultak fel előtte, amelyek önként felajánlották magukat, ő azonban elutasította ajánlkozásukat... [azután] alkalmat talált arra, hogy elhagyja a királyi székhelyet. Éjfélkor felült „Dicséretreméltó“ nevű lovára és hat mérföldet lovagolt, azután leszállt a lóról, és szolgájával hazaküldte a lovat és minden nála levő ékszert. A szolgáltól megüzente apjának és rokonainak, hogy távozása miatt ne búsuljanak, mert ő megtalálja a legnagyobb bölcsességet, és akkor majd visszatér és megvigasztalja őket“.

A hagyomány szerint hat éven át gyakorolta a yoga elmélkedést és az askétikus életet. Amikor ennek ellenére nem volt képes egyesülni az egyetemes lélekkel, lemondott önmegtartóztató életmódjáról és visszatért az emberek közé. Éppen egy pipalfa (fügefa) alatt ült, amikor egyszerre úgy érezte, hogy feleletet kapott kínzó kérdéseire, azaz „megvilágosodott“, Buddha lett. Ezután 45 éven át helységről helységre járva hirdette tanításait, melyeket csak századok múltán foglaltak írásba, ő ugyanis írott műveket nem hagyott hátra.

Az életével és tanításaival foglalkozó művek száma meghaladja az 1600-at és több mint 5000 kötetre rúgnak. Ezeket azután különböző gyűjteményekbe foglalták bele, s ezek együttesen alkotják a buddhista kánon, az ún. *Tripithakát*, azaz a „Hármaskosárt“. Az első kosár, a *Vinavapithaka*, a fegyelmi szabályzatot; a második a *Sutta-pithaka*, a tant, a *dharmát*, továbbá Buddha születéséről és életéről szóló mondákat, közmondásokat, meséket, legendákat; a harmadik az *Abhidharma-pithaka* különböző teológiai és dogmatikai kérdéseket tartalmaz. Tanításainak lényegét a neki tulajdonított első benareszi beszéd foglalja össze: „Ő, tanítványok, két véglet van, amelyeket annak, aki lemondott a világról nem szabad követnie: egyik azoknak a dolgoknak a gyakorlása, amelyek a szenvedélyekben és különösen az érzékiségben nyilvánulnak meg — ez alantalan, méltatlan, durva, gyümölcsöt nem terem és csak a világi gondolkodású emberekhez illik; a másik az önmegtartóztatás, az askétizmus szokásos gyakorlása — ez fájdalmas, értéktelen és emberhez méltatlan. Tanítványok, van egy középút, amely elkerüli a két végletet... ez az az ösvény, amely a szemet felnyitja, megértést sugároz és a lélek békéjéhez, a magasabb bölcsességhez, a teljes megvilágosodáshoz, a Nirvanába vezet“.

A különben borúlátástól és a társadalmi kérdések iránt passzívizmustól áthatott buddhizmus azt is hirdette, hogy a földön minden szenvedést szül; az élet minden baját, szenvedését az önzés, a vágyakozás, a szenvedély okozza. Ez három formában jut kifejezésre: az érzékiségben, a halhatatlanság és a vagyon utáni vágyban. Vágyaink legyőzésével azonban elérhető a magasabb rendű bölcsesség, a lélek nyugalma, a Nirvana. A boldogság tehát a Nirvanában van: ez mindannak a megszűnése, ami a létet jelenti, vagyis — az indiai hagyományoknak megfelelően — az egyetemes szellemmel (*brahma*) való egyesülés. Látható tehát, hogy végsősoron a buddhizmus gyökerei is visszanyúlnak az Upanisádokhoz.

A buddhizmus Indiában az i.e. III. század közepén, a legnagyobb indiai király, Asóka idején terjedt el, aki az egész szubkontinenst egyetlen államba egyesítette, mindenfelé buddhista kolostorokat, templomokat épít-

tetett, szerzetesrendeket alapított, és a buddhizmust missziós vallássá tette. Ennek köszönhetően aránylag rövid idő alatt India határain túl is elterjedt: Srí Lankán, Közép-Ázsiában, Kínában, Tibetben, Délkelet-Ázsiában és Japánban.

A tibeti buddhizmus vagy lámaizmus

Tibetben a buddhizmus befolyása a VII. században szilárdult meg, amikor az egyik „nagy király“, Strong-btsansgam-po, a buddhizmus két: az indiai és a kínai változatát terjesztette el, de a következő században a kínai hatást megszüntették és Indiából tudós embereket, panditokat hívtak be, akik szanszkrit nyelvből tibetire fordították a buddhista könyveket. Különösen nagy befolyása volt egy nagytudású mesternek, *Padma-szambhavának*, aki a buddhizmus külön ágát, az élvezeteket is megtűrő *tantrizmust* honosította meg, és szoros kapcsolatot létesített a nép és a kolostorok között. A IX. században a központi hatalom meggyengült, és az ország előbb kettészakadt, majd feldarabolódott és a helyi kiskirályok uralma alá került.

1207-ben Tibet önként behódolt a mongol Dzsingisz kánnak, de ennek halála után az adófizetést megtagadta. A XIII. század közepén a Koko-Nor-i mongolok uralkodója magához rendelte az egyik kolostor neves vezetőjét, Saskyát és királynak nevezte ki. Mostantól kezdve a befolyásos láma és szektája kormányozta az egész országot. Ebben az időben a tibeti buddhizmus vagy lámaizmus jelentős missziós munkát fejtett ki a mongolok között és Kína nyugati területein. Csoma külön tanulmányban foglalkozik Saskya életével.

A kolostorok befolyása Tibet egész területén szüntelenül növekedett, és vezetőiket, a lámákat Buddha megtestesítőinek kezdték tekinteni. 1474-ben az egyik láma mongol ösztönzésre a *Dalai láma* címet vette fel. A szó, mongol eredetű, és világtengerrel fordítható, vagyis azt fejezi ki, hogy e láma hatalma olyan mint az óceáné. Az V. Dalai láma (1617—1682) a kosot mongolok segítségével, Lassza és Potala székhellyel az ország teljhatalmú ura lett. Tekintélyben utána a Pancsen láma következett. Ezzel a címmel illették a Dalai láma tanítójának leszármazottait.

A buddhizmus az egész országot teletűzdelte kolostorokkal — *gompákkal* — és remetekunyhókkal — *ritödökkel*. A tibetiek ugyanis a kolostorokat a maguk sajátos intézményeinek, a tudós szerzeteseket pedig „tisztelőre méltó férfiaknak“ tekintették. Nem csoda, ha a társadalom élén a papság állott, amely az újkorban a lakosság mintegy 20%-át tette ki, s minden család legalább egy fiát a kolostorokba küldte. A lámaizmus azután mély gyökeret vert a mongolok és a kínaiak között is, akiknél a tibeti nyelv a középkori latin szerepét töltötte be.

Az indiai mesterek, panditok és a tibeti „magyarázók“ által tibetire fordított művek idővel egész gyűjteményekké gyarapodtak. Ezeket a IX. századtól kezdve kínai fordításokkal és tibeti eredeti művekkel egészítették ki. A XII. századig az indiai fordítások az egyes kolostorok buzgaima arányában tovább szaporodtak. A XIV. században azután az egyik neves történész, Buton, azt a megbízatást kapta, hogy az évszázadok so-

rán keletkezett műveket összefüggő sorozatokba foglalja bele. Ő azután minden fellelhető kéziratot, indiai vagy kínai fordítást és eredeti tibeti alkotást két nagy gyűjteménybe foglalta bele: a *Kanggyurba* (jelentése: lefordított törvények) és a *Sztanggyurba* (lefordított utasítások). Így kapott 1340 körül végső formát a tibeti kanon, amely a lámaizmus teológiai, filozófiai, tudományos és gyakorlati vonatkozásait szabályozta. 1728 és 1740 között, amikor a két gyűjteményt Narthangban először rendezték sajtó alá, szövegüket ismét átvizsgálták és néhány újabb művel is kiegészítették.

Mindkét gyűjtemény valóságos könyvtár: a *Kanggyur* 100, a *Sztanggyur* 225 kötetre, az előbbi, amely lényegében a *Tripitakát* foglalja magában, hét, az utóbbi három nagyobb egységre oszlik.

A két gyűjtemény főként Buddhának és tanítványainak tulajdonított szanszkrit nyelven írott vallási munkáit foglalja magában, de számos tudományos: orvosi, történelmi, filozófiai, nyelvészeti, földrajzi, csillagászati, stb. művet is tartalmaz. Vannak benne irodalmi alkotások is.

Csoma a tibetisztika megalapítója

Csoma Tibetben úgy élt, mint a kolostorok szerzetesei, csak sokkal sanyarúbb körülmények között. A hideg és a nélkülözések ellenére rendíthetetlen szorgalommal és kitartással dolgozott vállalt feladatainak teljesítésén. Itteni életéről és munkájáról G. E. Gerard doktor számol be megrázó drámaisággal, aki őt a kanumi kolostorban meglátogatta.

A mostoha körülmények ellenére szinte emberfeletti feladatokat kellett teljesítenie: először alaposan el kellett sajátítania a tibeti és a szanszkrit nyelvet, hiszen a tibeti irodalom túlnyomó részben szanszkrit művek fordítása; össze kellett állítania a tibeti—angol szótárt és nyelvtant és végül alaposan tanuimányoznia kellett a több mint egy évezredes múltra visszatekintő tibeti irodalmat.

Csoma tibeti kutatásai a két terjedelmes gyűjteményhez kapcsolódnak. Csupán három tanulmánya: Tibet földrajzáról, gyógyászatáról és egy tibeti útleveletről írott dolgozata nem támaszkodik erre az alapvető forrásra.

A több mint harmincezer szót tartalmazó tibeti—angol szótárt (*Dictionary, Tibetan and English*) Csoma tanítója, Szangje Püncog láma segítségével állította össze. A láma elsősorban a két gyűjtemény alapján összeszedett, különböző (erkölcsi, filozófiai, vallási, művészeti, családi, rokonsági, hadi stb.) rokonítható fogalmakat szójegyzékekbe foglalta, s ezeket azután Csoma kiegészítette és betűrendbe foglalta, a 30 tibeti más-salhangzó és a 4 magánhangzó sorrendjében. A szótár teljesen eredeti alkotás, jöllehet a ferencesrendi szerzetesek, akik a XVIII. század folyamán Tibetben missziós munkát végeztek, összeállítottak már egy szótárt, amelyet 1762-ben, Rómában Giorgi pater adott ki. Ez volt az *Alphabetum Tibetanum*, amellyel Moorcroft Csomát is megajándékozta. Ez azonban nagyon kezdetleges, tudományos célokra nem használható munka volt. Egy másikat Csoma második tibeti útja alatt adtak ki a britindiai kormány költségén. Ezt kiadási helyéről *Serampoore-i Szótárnak* szokták

nevezni. Ez serr. felelt meg a kívánalmaknak, de Csoma ezt sem használhatta, mert csak azután látta miután a sajátja már elkészült.

A szótárral párhuzamosan írta meg tibeti nyelvtanát (*A Grammar of Tibetan Language in English*). Elkészítésében Csoma az európai latin, görög, angol nyelvtanok mintáját követte. Először a tibeti betűrendszert mutatja be. Ezután a betűk helyes írásával és kiejtésével foglalkozik, és feltünteti a szanszkrit szavaknak tibeti átírási módját, külön alfejezetekben tárgyalja az udvariassági kifejezéseket, majd alaposan foglalkozik az alaktan és, egész röviden, a mondattan tárgyalásával.

A második részben, az ún. *Függelékben*, mely a latin régiségstanokra emlékeztet, először a bonyolult időszámítási rendszert tárgyalja, azután a tibeti klasszikus művekből közöl érdekes szemelvényeket, s ezzel megfelelő szövegeket nyújt azok számára, akik a tibeti nyelvet el akarják sajátítani. Ilyenek például: Az erényes női tulajdonságai; Versek az arcfátyol viselése ellen; Singala király leányának, Ratnavalinak levele Shakyához; Buddha tanainak összefoglalása egy szlokában (versben):

Bűnt elkövetned nem szabad, / az erényt tökéletesen gyakorold; / teljesen győzd le vágyaidat: / ez Buddha minden tanítása. /

Ezután néhány erkölcsi törvény következik, köztük a híres arany-szabály:

Halljátok mind az erkölcsi szabályt, / s ha meghallgattátok, kövessétek jól: / Ami kellemetlen önmagadnak, / azt semmiképpen sem tedd másoknak.

Néhány szemelvény teológiai kérdéseket vet fel, mint például: Miért nevezik Istent a ritkaságok legnagyobbikának? Ki az igazi védelmező? Kinél lehet védelmet találni? Milyen a lélek természete? stb.

A nyelvtan harmadik része a különböző tibeti írásformákat szemlélteti, mintegy a tibeti írás paleográfiáját nyújtja.

A szótár és a nyelvtan 1834. januárjában jelent meg és szakkörökben csakhamar általános elismerést váltott ki.

A *Kangyur*ban egy olyan tibeti-szanszkrit szótár található, amely feltünteti a szanszkrit fogalmaknak kötelező tibeti fordítását. Csoma ezt a szótárt angollal egészítette ki, de alapok hiányában kiadására csak 1910-ben került sor, amikor E. Denison Ross az Ázsiai Társaság memoársorozatában *Sanskrit-Tibetan-English Vocabulary* címen jelentette meg.

Ez a két, illetve három alapvető munka Csomát az európai tibetisztika megalapítójává tette, és amint egyik életrajzírója, W. W. Hunter megállapította: „Csoma új és eredeti művet alkotott. A maga kezdeményezéséből felkutatta a klasszikus tibeti nyelv gazdag tárházát és a nyelvet belefoglalta szótárába meg nyelvtanába, amelyek azután a világ közös tulajdonai lettek“.

Csoma azonban nem elégedett meg a szótárak és a nyelvtan összeállításával, hanem tanulmányaiban — az európai orientalisztikában először — ismertette a két tibeti kanont és a tibeti kultúra más, fontosabb alkotásait. Útmutatásai és az általa összegyűjtött anyag alapján, H. H. Wilson, a bengáli Ázsiai Társaság titkára, később a szanszkrit nyelv tanára az oxfordi egyetemen, ismertette a két gyűjtemény szerkezetét és különböző részeinek tartalmát.

Nemsokára Csoma kidolgozta a *Kangyur*, 13 kötetből álló első részének, a *Dulvának* az elemzését. Ezt, valamint a többi tanulmányát az Ázsiai Társaság folyóiratában (*Journal of Asiatic Society of Bengal*) és

kiadványaiban jelentette meg. Itt látott napvilágot: a *Kangyur* hat másik részének és a *Sztangyur* tartalmának kivonatos ismertetése; Buddha életéről és tanításairól összeállított tanulmánya (*Notices on the Life of Shakya*), valamint a Shakya nemzetségről írott dolgozata (*Origin of Shakya Race*), amelyben az emberi történelem mitikus alakulását tárgyalja párbeszédés formában és valamilyen kezdeti aranykorszak létezését tételezi fel.

A két gyűjtemény alapján írta meg a már említett Saskya pandita művének ismertetését, amely főként bölcs mondásokat tartalmaz (*A Brief Notice of Shubasita Ratna Nidi of Saskya Pandita*). Külön tanulmányban foglalkozik a X. században keletkezett vallási rendszerrel, a *Kala Chakrával* (az idő kereke) és Adi-Buddhával, vagyis az első Buddhával, aki a buddhizmusban jelentkező monotheisztikus felfogás egyik megnyilvánulása. Jelentős a buddhizmus különböző rendszereiről írott tanulmánya (*Notices on the Different Systems of Buddhism*). Ebben a lámaizmus négy fontosabb iskoláját, irányzatát és azoknak különféle ágait ismerteti. Tibetben a legjelentősebb az ún. *mandhyamika* volt, amely valamennyi felekezet szintézisének tekinthető és lényege a *lám-rim* (a lajtorja), a fokozatos fejlődés eszméje. Ezekon kívül Csoma külön tanulmányokban tért ki a tibeti történelmi és filológiai munkákra (*Enumeration of Historical and Grammatical Works to Be Met in Tibet*). A maga korában az orientalisztika európai képviselői körében általános feltűnést keltett egy butani zászló feliratának a megfejtése, továbbá egy selyemre írott szövegfosztlány elolvasása és eredetének pontos megállapítása, amelyet sem a francia nyelvész Fourmont, sem a német Müller nem tudott helyesen megfejteni. Két kisebb dolgozata közül az egyik a tibeti papok vállszalagját, a másik a Himalája túlsó vidékén viselt buddhista amuletteket ismerteti. Tibet földrajzáról és gyógyászatáról szóló tanulmányairól már megemlékeztünk.

Szótárai és tanulmányai — hogy saját szavait használjuk — „kulcsot adtak“, azoknak a műveknek a megismertetésére és tanulmányozására, amelyek a gazdag, egyedülálló tibeti műveltséget foglalják magukban.

Tanulmányait angol és magyar nyelven lelkes életrajzírója, Duka Tivadar jelentette meg 1885-ben kiadott értékes monográfiájában, de csak kivonatosan, illetve rövidített formában. Ezért 1911-ben E. Denison Ross, indiai főiskolai tanár és az Ázsiai Társaság titkára, *Tibeti Tanulmányok* (Tibetan Studies) címen rendezte újból sajtó alá.

Végül Csomának egy másik munkaterületére szeretnénk röviden kitérni, amellyel a szakirodalom alig foglalkozott. Csoma a buddhista művek mellett, alaposan ismerte a szanszkrit szépirodalmat. Az egyik levelében (1829. január 4-i keltezésű) Gerard doktor azt állítja, hogy Csoma lelkesen foglalkozott a költészettel, sőt a Mahábhárata tibeti fordítását is megmutatta neki. A négy ládában, amelyek hátrahagyott könyveit tartalmazták, nemcsak Robertson *India Története*, hanem a Mahábhárata is ott volt négy kötetben. A tibeti zárdákban ugyanis e hőskölteménynek még olyan részei is fennmaradtak, amelyek a szanszkrit eredetiben elvesztek. A *Kangyur* nemcsak a Mahábhárata egyes részeit tartalmazza, hanem az V. században élt nagy indiai költő, Kálidásza, az ország szépségeit megörökítő *Felhőhírnök* című lírai költeményét is. Feltehető, hogy Csoma ezt is jól ismerte, valamint azt a hosszú, 300 lapra terjedő, 108 „leveles ágra“,

azaz énekre oszló költeményt is, amelyet a Kangyur 97 kötete foglal magában a *Gondolkodás fája* címen.

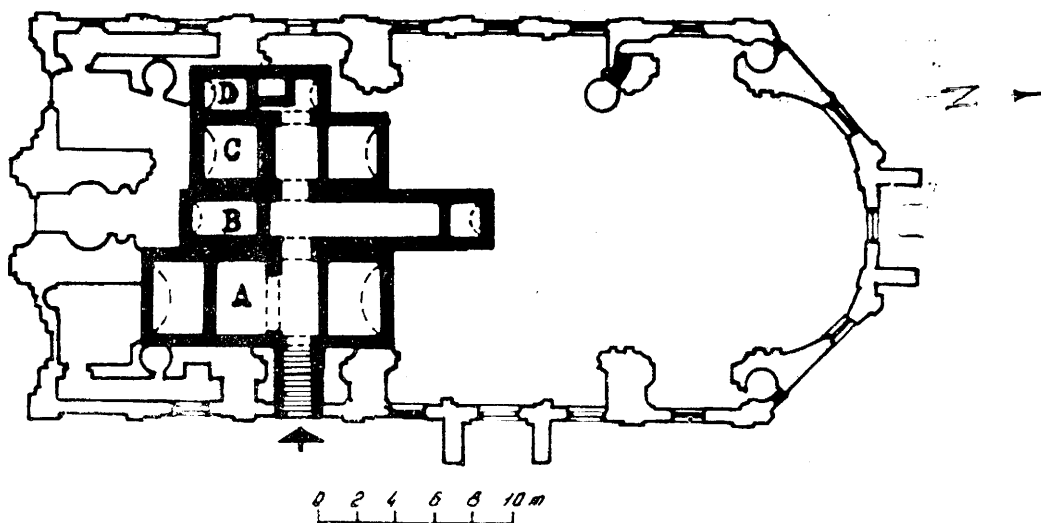
Csoma művei a mai napig nem avultak el és még mindig részesei a tudományos körforgásnak. Ezt bizonyítja az a tény, hogy 1957-ben *Buddha élete és tanításai* címen Calcuttában kiadták W. W. Hunternek a „zarándok tudósról“, vagyis Csomáról írt életrajzát, valamint Csoma két tanulmányát (Vö. *Buddha élete és tanításai*, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1972 és 1982). E kötet megjelentetése azt bizonyítja, hogy Csoma életműve nem merült feledésbe és ma is érdemesnek tartják kiadásra. Ezután egy indiai professzor, Hirendra Nath Mukardzsa *A remete hős* címen írt róla könyvet. Ezelőtt hat évvel pedig India fővárosában, New-Delhiben, újrayomtatták Csoma tibeti—angol szótárát, ami önmagában is bizonyítja, hogy Csoma legértékesebb műve, szótára mai napig sem avult el, és világviszonylatban is azok közé a kevés számú, a kultúra közkincsét szolgáló munkák közé tartozik, amelyeknek kiadását az idők múltával is szükségesnek tartják, mintegy igazolva Csoma halálos ágyánál örökdő Archibald Campbell orvos szavait: „Csoma öröksége az emberiség javára olyan volt, hogy azt sem a moly, sem a rozsdá ki nem kezdheti“, vagy amint egy másik pártfogója, a magyar nyelvet is tanulmányozó S. C. Malan, az Ázsiai Társaság egykori titkára írta: „...Csomát az európai tibetisztikai tanulmányok megalapítójának kijáró tisztelet övezi és fogja övezni mindig is... ő volt az, aki az alapokat lefektette, mások csak építettek arra“.

SZABÓ DEZSŐ

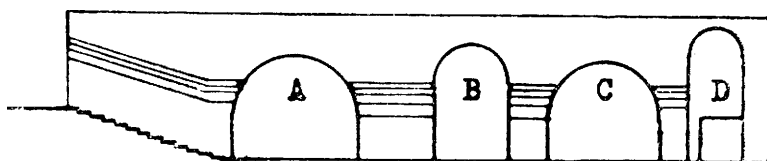
A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS TEMPLOM KRIPTÁJA

Az 1792—1796 években épült templom alatt egy 180 m² területű kriptá is készült. A sírbolt négy, észak-dél irányú, félkör boltozatú fülkéből áll, melynek méretei különböznek (Lásd a templom és kriptá alaprajzán az A, B, C és D jelzésű ábrát.) Az „A“ fülke hossza 13 m, szélessége 4 m és magassága 2,5 m. A „B“ fülke hossza 16 m, szélessége 2,5 m és magassága 3 m. A „C“ fülke hossza 10 m, szélessége 3,5 m és magassága 2,5 m. A „D“ fülke hossza 7,5 m, szélessége 1,5 m és magassága 3,5 m. A kriptá fülkéit egy kelet-nyugat irányú 2 m széles folyosó keresztezi, melynek mindkét végében egy-egy szellőztető ablak volt. Az eredeti lejárát a templom nyugati oldalhajó első oszlopkötegénél a „D“ fülkébe vezetett. Ezt 1807-ben a gubernium rendeletére¹ befalazták és helyette kivül, a keleti szellőztető ablaknyílás helyén képeztek ki egy új lejáratot, melyet befalazva tartottak és csak temetkezések alkalmával nyitottak ki.² 1946-ban a nyugati szellőztető ablakot is befalazták. A dolgozat célja, a templom kriptájába történt temetkezések ismertetése.

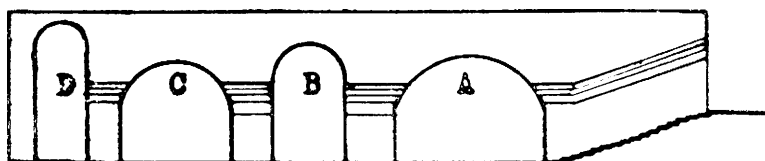
A hiányos anyakönyvi bejegyzések miatt az egyházközség levéltárában található három névjegyzékre támaszkodunk. Az elsőt Szász Mózes

A kolozsvári unitárius templom alatt levő kriptá alaprajzi elrendezése

A keresztmetszet déli oldala

A keresztmetszet északi oldala

(A rajzokat Kiss Zsigmond készítette)

lelkész készítette, aki 1823. január 28-ig 36 temetést jegyzett fel.³ A második névjegyzéket Pákei Lajos egyházközségi gondnok állította össze 1864. május 12-én, melyben 66 temetést mutat ki.⁴ A harmadik névsort 49 temetésről Péterfi Dénes lelkész készítette 1915. július 20-án. A Pákei Lajos összeírása látszik teljesnek, az ő jegyzékében a másik kettő hiánytalanul megtalálható.

A rendelkezésre álló adatok alapján az első temetés idejét 1797. május 6-ra tehetjük,⁵ míg az utolsót 1854 január hónapra.⁶ Az egyházközség 1810. február 11-én szabályozta a kriptába való temetést, nem engedélyezve senkinek a helyválogatást⁷.

Pákei Lajos építész 1915-ben készítette el a kriptá táblái feliratának másolatát; 17 feliratos táblát talált, a többi név nélküli.⁸ Aránylag kevés felirat jelzi az eltemetettek nyugvóhelyét. Annyit tudunk megállapítani, hogy az „A” fülke déli felében Kőrömczi János püspököt, Füzi János lelkes-egyházi főjegyzőt, míg az északi felébe az Ágoston család tagjait temették. A „B” fülkének csak a déli felében történt temetkezés. A „C” fülkének déli felében Sylvester György, míg a „D” fülkében a Pákei család tagjai pihennek.

A templom kriptájában temetettek névsora, a temetés időrendjében:

Temetés ideje	A halott neve
1. 1797. május 6	<i>Hunyadi Sámuel, az egyházközség jegyzője⁹</i>
2. 1799. december 8	<i>Sombori Jánosné Brassai Kata</i>
3. 1800. augusztus 26	<i>Aranyosrákosi Nagy Ferenc, az egyházközség gondnoka¹⁰</i>
4. 1802. március 7	<i>Nagy Mihály, tímár</i>
5. 1802. május 2	<i>Sintzki Gábor, egyházi</i>
6. 1803. július 24	<i>Simó Pálné Fóris Erzsébet</i>
7. 1805. február 3	<i>Vass István</i>
8. 1806. január 15	<i>Ágoston Márton, városi tanácsos¹¹</i>
9. 1806. október 12	<i>Sombori János, egyházközségi pénztárnok¹²</i>
10. 1806. december 7	<i>Lázár Istvánné Nagy Erzsébet¹³</i>
11. 1808. március 29	<i>Bodor Józsefné Gyergyai Hedviga</i>
12. 1809. január 29	<i>Molnos Dávidné Szaknovics Juliánna¹⁴</i>
13. 1809. április 23	<i>Özv. Ágoston Mártonné Gyulai Borbála</i>
14. 1809. december 2	<i>Ágoston István, egyházközségi pénztárnok</i>
15. 1810. február 19	<i>Ágoston József, városi szolgabíró</i>
16. 1810. április 18	<i>Sombori Józsefné Becze Krisztina</i>
17. 1810. június 15	<i>Ágoston László</i>
18. 1810. szeptember 4	<i>Hajós István</i>
19. 1811. október 9	<i>Lázár István, püspök¹⁵</i>
20. 1811. október 24	<i>Nagy Zsigmond, tanár és egyházi főjegyző¹⁶</i>
21. 1811. december 15	<i>Késmárki Péter, orvos</i>
22. 1812. március 1	<i>Dersi Bartha Mózes, egyházközség gondnoka¹⁷</i>
23. 1812. március 24	<i>Szentkirályi András</i>
24. 1814. április 24	<i>Ajtai József¹⁸</i>
25. 1814. április 28	<i>Aranyosrákosi Nagy Boldizsárné Sombori Julianna</i>
26. 1814. október 9	<i>Bodor József</i>
27. 1815. október 29	<i>Sombori Ferenc</i>
28. 1815. december 23	<i>Böloni id. Sikó Istvánné Fejérvári Klára</i>
29. 1816. március 20	<i>Özv. Dersi Bartha Mózesné Gyulai Zsuzsanna</i>

30. 1817. június 25 *Káli Nagy Lázárné Pápai Erzsébet*¹⁹
31. 1817. november 22 *Sylvester Györgyné Végh Zsuzsánna*
32. 1818. szeptember 21 *Szász Mózes*
33. 1819. január 5 *Aranyosrákosi Nagy Boldizsár, egyházköz-
ségi pénztárnok*
34. 1819. január 13 *Máthé Elekné Sombori Zsuzsánna*²⁰
35. 1820. január 7 *Özv. Timár Nagy Mihályné Kovács Mária*
36. 1820. december 3 *Szász Rozália*
37. 1823. január 1 *Pákei János, egyházközségi gondnok*²¹
38. 1823. január 28 *Özv. id. Ágoston Istvánné Száknovics
Borbára*
39. 1826. szeptember 2 *Jónás Ferencné Máthé Zsuzsánna*
40. 1827. július 6 *Vargyasi Máthé Elek, ny. lelkész*
41. 1829. május 16 *Tarcsafalvi Sylvester György, lelkész, ta-
nár és egyházi főjegyző*²²
42. 1829. május 17 *Aranyosrákosi Csapkés Sándor*
43. 1831. január 1 *Simó Pál, ügyvéd*
44. 1831. május 9 *Lázár Sámuelné Gál Klára*²³
45. 1831. november 3 *Özv. Szeles Lázárné Pákei Borbála*
46. 1831. december 12 *Nagyajtai Lázár Sámuel*²⁴
47. 1833. április 16 *Özv. Nagy Zsigmondné Fikker Anna*
48. 1833. október 8 *Füzi János lelkész, egyházi főjegyző*²⁵
49. 1834. január 26 *Szederjesi Sámuel, tanuló*
50. 1834. december 24 *Id. Bölöni Sikó István*
51. 1835. március 20 *Özv. Késmárki Péterné Ugrai Klára*
52. 1836. december 15 *Körmöczi János, püspök*²⁶
53. 1840. április 12 *Ágoston Sámuel*
54. 1841. január 7 *Aranyosrákosi ifj. Nagy Ferenc*
55. 1842. január 2 *Homoródszentmártoni Gedő Józsefné
Szathmári Anna*
56. 1842. január 9 *Tordátfalvi id. Szederjesi György*
57. 1845. június 13 *Csegezi Lajos, tanuló*
58. 1848. november 18 *Özv. gr. Bethlen Sámuelné Simén Klára*²⁷
59. 1850. április 23 *Ifj. Bölöni Sikó István*
60. 1853. február 11 *Pákei Róza*
61. 1853. június 28 *Kövendi Gál Miklósné Pákei Krisztina*
62. 1854. január hó *Özv. Pákei Jánosné, Aranyosrákosi Nagy
Judit*²⁸

Az elhalálozás és temetés ideje ismeretlen:²⁹

63. *Lázár Zsigmond*
64. *Lázár Klára*
65. *Lázár Jozefa*
66. *Lázár Jozefa*

A névsorból megállapítható, hogy az eltemetetteknek közel fele a kolozsvári Sombori, Ágoston, Pákei és Lázár család tagja; vidékieket is szép számmal találunk. Ha figyelembe vesszük a temetkezési díj nagyságát, érthető, hogy inkább a köztemetőt használták, ahol nem kellett külön díjat fizetni. Az egyházi tisztségviselők közül kettő püspök, egy püspökné, három főjegyző, négy lelkész, négy lelkészné, három-három gondnok, pénztárnok, kettő jegyző.

¹ „A halottak temettethetnek ugyan a köfal és köboltos criptákba azon feltétel alatt hogy az olyan criptáknak ajtai az azokba való lejárás nem benn a templomban légyen, hanem a templomon kívül és a temetés után azon kemény köfalat minden temetés után zártassanak be“ (A kolozsvári unitárius egyházközség levéltára — a továbbiakban KUEL — Fascikulus XXXIII/38)

² „Jelenti Curator [Pákei János], hogy ezen rendelés következtésül a templom alatt levő criptákban lehető lejárásról gondoskodván Ecclésiánk némely tagjaival, az Aedilis Directorral s Pallér Ledererrel megnézte, hogy a templomnak a cinte-rem felől való oldalán, melyik helyen és mi formán lehetne bėjárást csinálni.“ Határozat: „... légyen a bėjárás a criptának említett ablakánál azzal a nyilvános kifejezéssel, hogy a cripta kinyitásának és bérekesztésének minden névvel nevezendő költségét a temetető személy léssen hordozni köteles a cripta taxáján kívül.“ (A Kolozvári Unit[aria] Ekklesia Jegyzőkönyve 1806—1826 — a továbbiakban: KUEJ — 24 l.)

³ Lásd: „Keresztelés, Esketés és Temetésről való anyakönyv 1799—1817 bezárólag, II. kötet. Másolat, eredetije nincs az egyházközség birtokában. Az anyakönyv első oldalán ez olvasható: „Notandum. A kolozvári Unitarium Templom alatt levő kriptaiba, amint végire járhattam, temetettek a következők“.

⁴ „Tisztelendő Kebli Egyházi Tanács! Amint köztudatban van, Belmagyar utcai templomunk alatt, annak építésekor kedves hitrokonaink számára temetkező hely vagyis sírbolt építéséről is kegyelettel gondoskodva volt, és azon ez idő óta egész az elenyészett 1854. év közepéig... boldog emlékezetű hitrokonaink s szeretett kedveseink közül számosan temetettek... Szeretteink becses hamvai iránti kegyeletteljes érzület azon gondolatra vezéreltek engemet, hogy egyházi jegyző- és anyakönyveinkben s megtalálhatott más feljegyzéseinkben foglalt régebbi és újabb adatainkat kikutatva, s saját magamén kívül életben levő kedves hitrokonaink emlékeztét is kűtfőkűl felhasználva, egybeszedjem azoknak neveit és temetkezésük idejét, kik az érintett sírboltban alusszák csendes végálmaikat“ (KUEL. Vegyes csomó 1863—1876 — II.).

⁵ „Anno 1797. 5. Mai. Gyűlése lévén a T. Unit. Consistoriumnak. ... Meghatározatott, hogy a kriptában levő temetkezések taxája ezutánra is úgy határozatottik, hogy az idevaló kolozvári Ecclésiabeli Atyánkfiái 50 mft. taxa fizetése mellett, a külsők pedig 100 mft. taxa fizetése mellett a kriptában temetkezhessenek...“ (KUEJ II. 1792—1805. 72. l.)

⁶ „1854. június 11-én Egyházi Tanácsülés, 11. jkv. szám alatt olvastatik pűspűki helyettes, főtiszt. Székely Moses urnak Ecclézsiánkhoz tett hivatalos irata, melyben tudatja, hogy a vidéki Cs. K. Parancsnokságnak f. évi május 18-ról 4426 számok alatt költ rendeleténél fogva, a templomok alatti kriptákba halottakat temetni szigorúan meg van tiltva“ (KUEJ 1847—1860. 118. l.)

⁷ „1810. február 11: Hogy ennekutána rendre amint következik a temetések úgy tétessenek, hogy előbb a belső helyekre temetessenek a halottak és azután a külső helyekre tétessenek a koporsók, mely rendnek megtartása bizatik Curator Atyánkfiára, meg nem engedtetvén egy privátusnak is a hely iránt való válogatás.“ (KUEJ III. 1806—1826. 42. l.)

⁸ „A kolozsvári unitárius templom alatti krypta feliratos táblái. Leírta Pákei Lajos 1915. július 20.“ (Kézirat).

⁹ KUEJ I. 1767—1792. 120. l.

¹⁰ 1777-ben választották meg gondnoknak. (KUEJ I. 1767—1792. 166. l.) Aranyosrákosi Nagy Ferenc és felesége Rázmány Hedviga adományozták az egyházközségnek még 1784-ben a ma is használt keresztelő poharat és a betegek részére készűlt 4 darabból álló úrvacsorai készletet.

¹¹ 1746-ban szűletett. Az Ágostonok a 17. században ide menekűlt lengyel unitáriusok utódai, akik az egyházközség, a főiskola és a város életében vezetű szerepet tőltöttek be.

¹² 1790. ápr. 11-én Nagy Ferenc számadói tisztségéről betegeskedésére való tekintettel lemondott. Az egyházközség pénztárnoknak Sombori Jánost választja. Ez időtől kezdve válik külön a gondnoki és pénztárnoki tisztség.

¹³ Lázár István pűspök felesége; a házasságkötés 1776-ban történt.

¹⁴ Molnos Dávid főjegyző-főiskolai igazgató felesége; az utolsó kolozsvári lengyel unitárius lelkész, Szaknovics Izsák leánya.

¹⁵ 1742. szept. 3-án szűletett Torockón. A kolozsvári főiskola elvégzése után 1771—1776 években Bécsben, Amsterdamban és Leidenben tanult. Hazatérése után

1776-ban a főiskola tanárának, 1784-ben igazgatójának választották meg. A nagyajtai zsinat 1786-ban püspöknek választotta.

¹⁶ 1760-ban született. 1778-tól három és fél évet Bécsben és Göttingában tanult. 1792. márc. 17-től a főiskola tanárának, 1802-ban pedig egyházi főjegyzőnek választották.

¹⁷ 1782-ben választották Aranyosrákosi Nagy Ferenc társaként gondnoknak. A templomépítés egyik mozgató ereje volt. Városi szenátor és több ízben a főbírói tisztséget is betöltötte.

¹⁸ Székely eredetű család, melyből számos tisztviselő és aranyműves került ki. A család a 19. század közepén kihalt. Székely Miklós püspök és Kovácsi Antal egyházi főjegyző feleségei Ajtai lányok voltak.

¹⁹ Káli Nagy Lázár felesége; 1807—1836 között a főiskolának, 1809-től a Kolozs-dobokai egyházkörnek felügyelő gondnoka volt.

²⁰ Máthé Elek kolozsvári lelkész felesége.

²¹ 1755-ben született. A főiskola felügyelő gondnoka, városi tanácsos és főbíró.

²² Tarcsafalván született 1785-ben. 1812-től Jénában és Göttingában folytatott tanulmányokat. 1815-től tanár és az egyházközség lelkésze, egyben egyházi főjegyző is. 1816-ban házasságot kötött Végh Zsuzsannával, aki egy év múlva meghalt. Második felesége Frank Kiss Zsuzsanna volt. 1829-ben egy foghúzás után lázasan végzett temetési szolgálatot Ágoston István városi főbíró és egyházközségi gondnok egyetlen fia koporsójánál. Halálát vérmérgezés okozta.

²³ Lázár Sámuel guberniumi titkár felesége; 1806. aug. 10-én történt a házasságkötés, Szentiványi Gál Zsigmond, a marosi egyházkör felügyelő gondnokának leányával.

²⁴ Lázár István püspök fia; 1815—1831 között a kolozsvári főiskola felügyelő gondnoka volt.

²⁵ 1776-ban született; 1802—1805 között Bécsben és Jénában tanult. 1805-től a főiskola tanárának, majd 1824-től az egyházközség lelkészének választották meg. Felesége Gyergyai Krisztina.

²⁶ 1762-ben született. 1794-től 1797-ig Bécsben, Jénában és Göttingában tanult. 1798-tól a főiskola tanára, 1802-től igazgatója volt. 1812-ben a ravai zsinat püspöknek választja. 1818-ban az oklándi zsinatra indulván, szekere Torda közelében felborult; fejsérüléséből többé nem tudott felgyógyulni.

²⁷ Holttestét 1869-ben a kriptából a köztemetőbe vitték át.

²⁸ Halálának és temetésének csak az évét ismerjük. Holttestét Pákei János feljegyzése szerint a köztemetőbe helyezték át. Az egyházközség temetési anyakönyvének indexében halála 1854 év elejére van bejegyezve. Figyelembe véve, hogy a kriptába való temetés 1854. májusától megszűnik, a temetés idejét január hónapra tesszük a nap megjelölése nélkül.

²⁹ Pákei Lajos 1864-ben készített névsorának utolsó bejegyzése szerint: „nagyajtai Lázár Sámuelnek és nője Gál Klárának, Zsigmond, Klára és Jozefa (e néven kettő) nevű négy gyermekeik különböző időkben eltemetve. Nem tudatik bizonyosan mikor“ (Vegyes csomó. 1863—1876—2).

A keresztelési anyakönyv másolatában, mely 1817-ig tart, a második Jozefa kivételével megtaláltuk születési adataikat a következők szerint: Zsigmond 1809. máj. 28, Klára 1811. aug. 29, és Jozefa 1813. márc. 28-án született. Feltehetőleg mind csecsemőkorban haltak meg.

JAKAB DÉNES

A MÁSODIK MÉRFÖLD

Mt 5,41

A Hegyi beszédből, ha az 5,17—48 részt olvassuk, az az érzésünk támadhat, mintha Jézus is a többi törvényt magyarázó közé sorakozna, amidőn a tíz parancsolatból a hatodik, hetedik és a harmadik parancsolatok magyarázatát adja. Ez azonban csak az első benyomásunk lehet, mert hamarosan felfedezzük, hogy ő nem úgy tanít, mint az írástudók, akik betű szerint magyarázzák a mózesi törvényt. Jézus bár nem beszél a régi törvény ellen, sőt annak fontosságát hangsúlyozza, mégis egy új világ lehetőségét mutatja meg értelmezésében. A mózesi törvény merev szabályait nemes szellemmel tölti meg, és egy magasrendű erkölcsi követelményt állít fel, mely utat nyit az emberhez méltó egyetemes együttélési forma felé: Mindezt legszembeütőbbben a táliónak nevezett törvény magyarázatában szemléltethetjük.

A „szemet szemért, fogat fogért“ helyett Jézus a gonosznak szeretettel való legyőzését tanácsolja, és három példát sorakoztat fel ennek szemléltetésére. „Aki arcul üt téged jobb felől, fordítsd felé a másik orcádat is. És aki törvénykezni akar veled és elvenni a te alsó ruhádat, engedd oda neki a felsőt is. És aki téged egy mérföldútra kényszerít, menj el vele kettőre.“

Engem e három közül legjobban ez utóbbi ragadott meg, ezért kívánok e gondolatnál maradni, mert úgy érzem, hogy itt nemcsak az erőszakkal szembeni állásfoglalásra nézve kapunk útbaigazítást, de benne a vallásos ember számára a minőségi ember jellegzetesen jézusi képlete is kirajzolódik.

Ismeretes, hogy a többi tartománnyal együtt Galilea, Jézus nyilvános tevékenységének színtere is római fennhatóság alatt állott Je. 63 óta. A római légiók katonáinak gyakran kellett helyet változtatniok, feletteseik utasításai szerint. Az átköltözésük terheit a lakosság hordozta. Minden zsidó polgárnak a hatóság felszólítására egy római katona poggyászát egy mérföld (1,478 km) távolságra kellett vinnie. A római uralom enélkül is minden zsidó szemében a legnagyobb nemzeti és vallási ellenszenvet váltott ki. Nyilvánvaló, hogy ez a rendelkezés a legnagyobb megaláztatást jelentette és általános ellenszegülésre ösztökélte a korabeli hithű zsidókat.

Meg vagyok győződve, hogy Jézus elsősorban nem a római hatalom kedvéért ajánlja a második mérföldet is, hanem az önzetlen, odaadó, erkölcsi jellem kihangsúlyozott szemléltetésére. Ebből nyilvánvalóvá válik, hogy mindig, még a legnagyobb megaláztatás közepette is róni kell még a második mérföldet is, nem a félelem miatt, nem szolgálalkúségból, nem meghunyászkodásból, de bátran, nagylelkűen, a kényszer fölött diadalmaskodó lelki többlettel.

Mindezt Jézus nemcsak magyarázza, de példát is ad, amikor elmegy a vámszedő Zákéushoz, a pogány századoshoz, a szenvedő betegekhez, a bűnösökhöz, akiknek kész hetvenhét-szer is megbocsátani. De különösen szemléletes a Getsemánéi kerttől a Golgotáig vezető útja, amikor elébe megy ellenségeinek, sőt még a halálnak is.

Mit jelent ma a második mérföldön járni? És mi járhatunk-e ezen az úton? A második mérföldön való járás nemcsak a ritkán adódó hősiesség kiváltsága, de annál inkább a hétköznapok feladatainak odaadó, lelkiismeretes vállalása. Az ilyen emberben több az odaadás, nemesebb a nagylelkűség, hősiesebb az önfeláldozás. Az ilyen ember mindennapi életében nem „hajszállal“ mér és nem garassal fizet, mert tudja, hogy az ilyen élet és magatartás csak a haszontalan szolgálk élete. Az ilyen emberben az öntudat szól: végezd el a feladatot a legmesszebbmenő odaadással. Nemcsak úgy tessék-lássék módra, keserű kényszerből, hanem jó szívvel, vidáman és lelkiismeretesen. Az ilyen ember sem munkájában, sem közösségi viszonylataiban nem hagy maga után selejtet. Az ilyen ember egy fokkal erősebb, eggyel több terhet vállal, egy fokkal magasabban áll, egy látóhatárral messzebb lát, egy ajtóval több nyílik meg előtte, mert hite nem alkalmi fellángolás, hanem egy életre szóló erőtartalék.

Több, mint húsz éves lelkészi szolgálatom alatt, hála Istennek volt alkalmam megismerni ilyen embereket. Most is látom az egyiknek „aranyba metszett mosolyát“, amellyel segítségünkre sietett, amellyel megpótolta önkéntes hozzájárulását. Látom azt is, aki megméretlenül mondta elismerő szavait azoknak, akikkel szemben hálás volt, és számolatlanul áldozta fel segítőkész óráit, napjait az erre rászorulóknak, és gondolkozás nélkül nyúlt zsebébe, ha segítségért fordult valaki hozzá. Nem is olyan rég kísértük utolsó útjára azt az embert, aki soha sem rejtőzködött „egyéni hasznának csigaházába“, ha egy jó társaság, egy értékes közösség érdekéről volt szó, még akkor sem, ha kára lett belőle. Ez az ember családásait, bánatát végtelen nagy derülátással szelídítette, és nem a vitatkozásban, veszekedésben, de a mások igazának elismerésében volt felismerhető. Egy-egy ilyen ember „arcának aranypénzre kínálókozó“ vonása a jézusarc visszatükröződését sejteti bennem.

Egy-egy ilyen ember karjának földdé váló ölelése, kézfogásra nyújtott nagylelkűsége, szavának királyi áldásokat osztogató méze, a békességet végtelen óhaj-tással szolgáló akarata mindig figyelmeztet arra, hogy a második mérföld járható út ma is.

A tökéletesség felé vezető út a második mérföldön kezdődik, a pozitív odaadásban, a minőségi többlet felmutatásában, az építő szellem érvényesülésében lesz nyilvánvaló.

Jézus tanítása alapján ezt tanítja Pál apostol is a Rómabeliekhez írott levél 12,3—20. részében: A tanítvány „ne gondolja magát többnek, mint amennyinek gondolnia kell, hanem igyekezzék mindenki, hogy józanul gondolkozzék, a hit mértéke szerint.“ „Az adakozó egyszerűségben, az előljáró igyekezettel, a könyörülő pedig jó kedvvel“ tegye értékeesebbé önmagát. „A testvérszeretben egymás iránt figyelmesek, a tiszteletadásban egymást megelőzők, a szolgálatkészségben fáradhatatlanok, lélekben buzgók... a reménységben örvendezők, a nyomorúságban kitartók, az imádkozásban állhatatosak“, egyszóval: minőségi többlettel bíró emberek legyetek.

„Aki téged egy mérföldútra kényszerít, menj el vele kettőre“. Verjen visszahangot lelkünkben ez a jézusi tanítás és emberi mivoltunkat igyekezzünk az emberi méltóság értékszintjére emelni: szelidséggel az adakozásban, jókedvvel a se-

gítségnyújtásban, buzgósággal az istentiszteletek látogatásában, készséggel a megbocsátásban, határozottsággal az igazság kimondásában, szilárdsággal a béke szolgálatában, szivességgel a vendégszeretetben, szorgalommal a munkában, felelősségtudattal a jövővel szemben, amikor gyermeket nevelünk, szép szóval az öregekről való gondoskodásban. Egyszóval a szeretet szellemével add hozzá magad a világhoz, az Istenben való hit mértéke szerint. Amen.

SZASZ FERENC

MEGLÁTOGATNI AZ ÁRVÁKAT

Jak 1,27/a

Árvaság, árvának lenni... Kevés ilyen szava van még nyelvünknek, kevés szavunkhoz tapad hasonló mélységű kiszolgáltatottság és tehetetlenség érzet, keserűség és fájdalom, kevés szavunkból süt így a hideg. Isten gondviselésének, a szeretet egyetemességének egén fekete felhő, botladozó gyermekláb előtt megnyíló szakadék az árvaság, olyan seb, amely sohasem gyógyul teljesen: öreg fa kérge is őrzi a jelet, melyet a csemete elevenébe vágott a kés. Az árvaságra, az árvákra gondolva soha nem adhatunk helyet az olcsó érzelgősségnek: egész életünk is kevés ahhoz, hogy méltóképpen megköszönjük Istennek a minket felnevelő édesapát és édesanyát, s letörleszthetetlen az a szeretet-adósság, amellyel ezért a mindenkori árvák iránt tartozunk.

Jakab apostol ezt így fogalmazza meg: „Tiszta és szeplő nélkül való istentisztelet az Isten és az Atya előtt ez: meglátogatni az árvákat.“ Joga is van ehhez a figyelmeztetéshez az apostolnak: aki a szeretet fényében fürdik, ritkán látja meg azokat, akikre a szeretetlenség árnyéka vetül s a ráragyogó nap sugarát öröknek érzi.

Amivel rendelkezünk, azt mindig életünk magától való, természetes velejárójának és jogának érezzük. Szüleinkkel is így vagyunk: úgy eszmélünk a világra, mintha édesapánk és édesanyánk létezésének értelme egyedül mi lennénk, a valakihez való tartozás ösztönével és tudatával, természetes jogérzetével tekintve rájuk. Hogy rólunk való gondoskodásuk egy isteni törvény, egy szent és csodálatos rendelkezés, a gondviselő szeretet megnyilvánulása, erre csak akkor ébredünk rá, ha védtettségünk megszűnik, ha fájdalmasan kell nélkülöznünk azokat, akiket az isteni szeretet támaszul mellénk rendelt. Ilyenkor széttörük az „Egész“ természetessége, rés támad a szeretet addig észrevétlen maradó védőburkán s a világ megmutatkozó érdekességén, és hidegén mérjük le naponta hiányukat.

Olyan változás ez a lélek számára, melyhez hasonlót akkor szenvedne el a test, ha veleszületett belső védekező képességét egyik pillanatról a másikra veszítené el s egyszerre kapnánk meg minden elképzelhető betegséget. Minden gyermek számára kötelező olvasmánnyá kellene tenni Móricz Zsigmond *Árvácska* c. könyvét, a megalázott, kicsúfolt és bántalmazott kis lelenc történetét, az árvaságnak ezt a modern odüsszeáját, mely nagyobb próbáknak veti alá gyermekhősét, mint a vak költő a rettenthetetlen hajóst.

Az árvaság belső törvényszerűsége ez a tragikum: az elszakadt szeretet-szái pótlására megkísérelt minden próbálkozás új fájdalmat szül, és sohasem feledtetheti a természetes szeretet hiányát. Az „anyám” és „édesanyám” közti távolság az egy szóba sűrűsödő végtelenség a maga szeretet-többletével, melyet semmi sem töltöhet ki és pótolhat. Pedig jó az ember, bármennyit is kárhoztatjuk, gyakran oktatlanul is: az árvákat általában különleges rokonszenven s segítő szándék övezte és övezi a közösség részéről.

A gyakran ridegnek nevezett Ószövetség is számtalan bizonyosságát nyújtja ennek a melegszívű emberségnek, melynek tanújelével lépten-nyomon találkozunk lapjain. A mózesi törvény az árvának, az özvegynek és a jövevénynek különleges védeltséget biztosít, amelyet Isten tekintélye szavatol. Isten az, „aki igazságot szolgáltat az árváknak” (5Móz 10,18). Ha valaki kapuján belépett egy árva, ott tartózkodása idején a családtagokkal egyenlő jogokat élvezett (5Móz 24,17). A zsidó földművesnek a kalász, az olajbogyó, a szőlő maradékát, a „szent részt” a termőföldön kell hagynia: az árvák és özvegyek számára (5Móz 24,19—21). Az árvákat óvó törvények betartását Izrael népe örök időkre magára vállalta: „Átkozott, aki elfordítja a jövevények, árvák és özvegyek igazát! Es mondja az egész nép: Ámen!” — olvashatjuk Mózes 5. könyvében (5Móz 27,19).

A két nagy prófata, Ézsaiás és Jeremiás, azok között a vádak között, amelyeket koruk Istentől elszakadt embere ellen felhoznak, az „árvák nem pártolását” (Ézs 1,23), „hamis ítéletét” (Jer 5,28) a legsúlyosabbak közt tartják számon, s „Isten jóságának bizonyítására többek közt azt is felhozzák, hogy ő vállalja át az elhagyott árvákról való gondoskodást” (Jer 49,11).

A Zsoltárok könyve az árvák segedelmének (10,14), az árvák atyjának (68,6) nevezi Istent, aki kedvesei számára oltalmat nyújt (146,9) és előbb-utóbb megítéli az őket bántókat (10,18). Jób, amikor nyomorúságát panaszolja, kihangsúlyozza: ha falatját úgy fogyasztotta volna el, hogy abból az árváknak nem juttat (31,17, vagy ha egy ellen is felemelte volna a kezét (3,19), jogosnak érezné szenvedését és nem merné panaszra nyitani ajkát. A példabeszédek könyvének írója így szentesíti az árvák jogát: „Ne mozdítsd el a régi határt, és az árvák mezeibe ne kapj.” (23,10)

Különös, hogy Jézus, aki a szeretet vallását hirdette, az árvákat a róluk való gondoskodás kérdését nem részesítette különösebb figyelemben. Egyetlen egyszer sem említik az evangéliumok, hogy Jézus ezt a szót ajkára vette volna, pedig — abból a kevés utalásból, amit azokban Jézus családjáról találunk — úgy tűnik, ő is ismerte az árvaság keserű érzését. Jézus hallgatása azonban nem azt jelenti, hogy az árvaság kérdése elkerülte volna figyelmét. Amikor Isten egyetemes atyaságának boldog felismerését a vallás, az élet középpontjába Jézus kiteljesíti, megkoronázza az árvákra való odafigyelés kötelező szeretetparancsát.

Isten atya: Jézusnak ez a felismerése azért válhatott az evangélium alapjává, örömforrássá, mert a szeretet, azzal a végtelenséggel, melyet e felismerés által távollataiban nyert, az árvaság enyhítésének szándékát meghaladva, megszűnésének bizonyosságává válik. Mert nemcsak a szüleit vesztő gyermek árva. Ez a szó ráillik minden szeretetet, megértést, támogatást és gyöngédséget nélkülöző és ezért szenvedő emberre. Árva az is, aki hitét, bizalmát elveszítve magára marad, erejében kételkedik, önmagától talpra állani képtelen, akinek lelkében Isten hal meg.

Árvaságának válságát minden kor embere átélte és átéli, közösségiileg és egyénileg egyaránt, mi is átéljük, s nem véletlen, hogy ez az érzés leggyötrőbb megfogalmazását századunkban nyerte el, hogy a mai ember árvasága, magánya a leginkább, hogy a mindenektől, Istentől és felebarátjától elhagyott, értelmetlen létre kárhoztatott ember jalkiáltása ma nemcsak életérzés, hanem életszemléletté is válhatott. Ezért kell újra és újra fölfedezni Isten atyaságának Jézusi „kiáltványát”, ezt a szinte fölfoghatatlan mélységű és szépségű gondolatot, melyet tanítása és élete

hordoz, a derűlátást, amelyet sugároz; az ember azért születik és jön erre a világra, hogy a végtelenség és örökkévalóság fényében legalább egyszer megfürösse arcát és lelkét, hogy életének céljában, magyarázatában, bensőségességében Istennel, mint Atyával szembesüljön.

Jézus üzenete ezért lehet üzenet ma is: benne nemcsak az emberi együttérzés szeretete kap hangot, hanem egy teljesen új világ, amely Isten atyaságának hitében az árvaságot mindörökre maga mögött hagyja.

Az árvaság, mint a szeretet hiánya, felszámolható, megszüntethető. A kereszténység lényege: egymás felé való közeledés, a szeretet ezerarcú, egy és mégis százfele ágazó útján. Mindaddig, míg Isten arca kirajzolódik bennünk, a kereszténység élet: remény a reménytelenségben, öröm az örömtelenségben, gyógyulás a betegségben, vigasztalás az elmúlásban, otthonratalálás az árvaságban.

Ha árva gyermeket látsz, hajolj le hozzá és simogasd meg arcát, nézz bele gyanakvó, bizalmatlan szemébe, mely nem meri hinni, hogy szereted őt, és jusson eszedbe Jakab apostol szerint mi az igazi istentisztelet. Ugyanígy tégy embertársaddal is, féltve, gyengéden, tisztelve, alázattal szeresd az árvát! És ne feledd, nincs önála érzékenyebb: a szeretet nem kincstári ruha, melybe belenő, nem ünnepi könyöradomány, mely köszönetre vár, nem törvény, melynek betartása megbecsülést szerez számodra, hanem élet!

Jézus számára Isten és emberszeretete nem proklamáció: élet volt. Halála előtt is, amikor magasztos szavak helyett csak ennyit mondott tanítványainak, a kétségkedőknek, a félőknek: „Nem hagylak titeket árvákkul; eljövök ti hozzátok.“ (Jn 14, 18)

Ezt tedd te is: keresd fel, látogasd meg az árvát, hogy életteddel tisztelhesd az Istent, a te Atyádat, Ámen.

SZEGÉNY ÖZVEGY KÉT FILLÉRE

Lk 21, 1—4

Jól tudom, nem a legkellemesebb és túl hétköznapi az a kérdés, amelyről ma beszélni szeretnék. Valószínű, lesz olyan hallgató is a gyülekezetben, aki nem fogja helyénvalónak érezni e választást, és megjegyzi majd: már a szószelekről is a pénzről beszél a lelkész. A nyugati, az üzlet szellemére épült világban az egyik legnagyobb udvariatlanság: társaságban, nyilvánosság előtt anyagi ügyeket is szóba hozni. Bár ez a hamis szeméremérzet már nálunk is érezteti hatását, — sőt éppen ezért —, meg kell kérdeznem: lehet-e egyáltalán olyan oldala, vetülete életünknek, amelyről hallgatnunk kell csak azért, hogy egymás érzékenységét meg ne sértsük? Én inkább a hallgatást, a valós élet gyakran kényelmetlen, de annál fontosabb kérdéseivel való szembenézés halogatását érzem az unitárius nyíltsághoz és őszinteséghez méltatlannak, és annál inkább, minél többet hivatkozunk Jézusra úgy, mint példaképünkre.

Jézus személyiségéről sokat vitáztak és vitáznak, egy dolog azonban bizonyos: Jézus nem volt mimóza-lélek. Bár Istenországa magasabb rendű eszményeinek világában és eszményeiért élt, sohasem szakadt el a mindennapoktól, és nem nézett

el azok fölött a kérdések fölött, amelyek hallgatóit foglalkoztatták. Az anyagi javak, a pénz említése nagyon gyakori tanításaiban, példázataiban: egy hevenyészett és korántsem teljés felsorolás is meggyőző lehet e tekintetben.

— A gazdag ifjúval folytatott beszélgetésében a vagyonához mindenáron ragaszkodó embert ítéli el.

— A kincseket halmozó és csak azokban bizó gazdát bolondnak nevezi, a szolgát, akinek ura elengedi adósságát, de ömaga szolgatársának nem kegyelmez, gonosznak.

— Szerepel a pénz a talentumok, a szőlőmunkások példázataiban is.

— Egy másik példázatban az elveszett és megtalált drakhma fölött érzett örömmel érzékelteti, milyen öröm Isten számára a tőle elszakadt ember megtérése.

— Ha valaki hozzáfordul pénzzel, anyagiakkal kapcsolatos gondjaival, Jézus nem tér ki a válaszadás elől: úgy a pénzváltó Zákeussal, mint az őt törbe csalni akaró farizeusokkal viszolygás nélkül beszélget e kérdésekről, mert tudja, hogy ezek számukra lényegesek. A felolvasott bibliai versek is ilyen természetesen kapcsolódnak e kérdéshez.

A jeruzsálemi templom Jézus idejében még őrzi központi szerepét a zsidó valóságos életben. Minden hithű zsidó kötelességének érezte időről-időre felkeresni a szent hely iránti adóját anyagiakban is leróni, s mert a kicsinyességet mindenhová magával hurcolja az ember, olyanok is akadtak, kiknek kedvenc szórakozásául szolgált megállni a perselyek mellett s figyelni, ki milyen mélyen nyúl pénzeszacskójába. Valószínűleg nemcsak az árgusan figyelő szemek, a nyelvek is munkában voltak: magasztalták vagy ócsárolták az adakozót az adomány nagyságától függően.

Ezeket a sajnálnivaló szemlélődőket dorgálja meg szelíden Jézus, amikor egy szegény özvegy két fillérével a perselyhez lép: „Igazán mondom néktek, hogy e szegény özvegy mindenkinél többet vete! Mert mindezek az ő fölöslegükből vetettek Istennek az ajándékokhoz: ez pedig az ő szegénységéből minden vagyonát, a mije volt, oda veté.”

Az ember élete folyamán mindennap szembesül az anyagi kérdésekkel. Ezért nem fölösleges az az útbaigazítás, amit e tekintetben Jézus nyújt a mindenkori embernek. Hogy ő miképpen viszonyult e kérdésekhez, azt első fokon életvitele mutatja. Az, hogy anyja rongyokba pólyálta be a betlehemi istálló jászlabában, még csak legenda, de az, hogy a világtörténelem többi nagy személyiségéhez hasonlóan — bár foglalkozott vele — „a mit eszünk, mit iszunk, mibe öltözködünk“ kérdését élete folyamán mindvégig másodrendűnek tekintette, már tény. Ha vándorútján asztala megterült, ő is Galilea szegényeinek mindennapi étkeit, a kenyeret és halat fogyasztotta csupán; szomját a közkutaknál oltotta. Díszes ruhája életében egyszer volt: az a bíborköntös, melyet halála előtt a gúnyolódás terített vállára. Testét drága olaj csak akkor érte, amikor a farizeus Simon házában lábához hullt, bűnbánóan és ajándékozásra megnyílt szívvel, a bűnös asszony. Amikor megfáradt és csendességre, melegségre, pihenésre vágyott, szomorúan, de nem szemrehányóan így sóhajtott fel: „A rókáknak barlangjuk van, és az égi madaraknak fészük; de az ember Fiának nincs fejtét hová lehajtania.“ (Lk. 9, 59).

Hogy ez az életmód nem véletlen műve, hanem meggyőződésének tudatos vállalása és megélése volt, azt tanítása igazolja. Tanítványait mindig arra intette, hogy ne aggodalmaskodjanak a holnap felől és ne földi kincsek gyűjtésére tékozzanak az életüket: lelkiekben próbáljanak meggazdagodni, Istenországa igazgyöngyéért, rejtett kincséért mindenről képesek legyenek lemondani.

A vagyont, a pénzt nem önmagáért ítélte el: azért kárhoztatta, mert az utána való sóvárgás, vágy és megszerzésére irányuló gátlástalanság, de egyszerűen annak

puszta birtoklása is, akadályává válhatik és válik a teljes emberi életnek, megrabolja, sorvasztja, igazi hivatásától elvonja és szegényíti a lelket.

Szilárd meggyőződése: Isten mindig megadja azt, ami az élet fenntartásához okvetlenül szükséges. A döntő, a lényeges az, ami azt előbbre viszi, gazdagítja: a lélek kincselnek keresése és birtoklása. Ezt minden más szempont elé helyezi: „Keressétek először Istennek országát, és az ő igazságát; és ezek mind megadottnak néktek.“ (Mt 6,33)

Volt, aki magáévá tette Jézus példáját és tanítását, és változtatott életén, mint Zákheus, de olyan is akadt, akiben erősebbnek bizonyult a megszokás, a pénz szeretete a hívó szónál; a gazdag ifjútól, kit máskülönben méltónak ítélt arra, hogy tanítványai közé fogadja, Jézus e keserű ítélettel válik el: „Könnyebb a tevének a tű fokán átmenni, hogynem a gazdagnak az Istenországába bejutni.“ (Lk 18, 25). Ezért állítja követendő például a persely mellett álldogálók elé az általuk lenézett szegény özvegyet, figyelmeztetve őket: **vétkes könnyelműség és igazságtalanság** pénzzel mérni le az emberi lélek értékét, az áldozatkészséget, az odaadást. A láthatatlan mérlegen a sok gyakran kevésnek fennhájázoan odadobott alamizsnának bizonyul, míg a szinte semmi a mindent jelentheti. Istenországa sohasem a feleslegből, hanem a lélek teljes áldozatkészségéből épül.

Századokon át a kereszténység nagyjai sokszor igyekeztek érvényt szerezni a jézusi példának és tanításnak, görcsös igyekezetükben gyakran messzebbre menve, mint az Jézus szándéka volt. A szegénység, vagyontalanság azonban mindig a kevesek példaképe és eszménye volt és lassan teljesen belefáradt a világ, a kereszténység. Pedig mennyivel kellemesebb volna egy olyan világban élni, ahol a legfőbb érték nem a pénz volna, hanem az emberi erény, amelyet ez a jézusi szemlélet irányítana és a szegény özvegy lelkülete szépítene meg!

Közelednünk kellene Istenországához ezen a területen is, s ennek első feltétele önbecsélni a pénzt, az anyagit családban, társadalomban, egyházban! A kenyérnek mindennap ott kell lennie a család asztalán, testünkre ruha kell, fejünk fölé tető, szobánkba meleg, kezünkbe könyv és virág: mindezek pénzbe kerülnek, mindezek árát elő kell teremteni, ki kell szorítani. De nevezhető-e teljesnek és Istennek tetszőnek az az élet, mely puszta fenntartásának költségvetése csupán, s ebben ki is merül minden célja? Családnak nevezhető-e az a kis közösség, mely az anyagi javak közös megszerzése, biztosítása és használata által fogja egybe tagjait, amelyet nem az élettársi, szülői, gyermeki szeretet, felelősség, áldozatkészség, önatadás fog össze, gazdagít — lelkiekben is — nap mint nap? A társadalomnak is elő kell állítania, meg kell teremtenie a létehez szükséges anyagi eszközöket. Tagjainak kötelességszerűen dolgozniuk kell és munkájukért anyagi viszonzásban részesülnek. Elegendő lehet-e azonban az, ha a munkát csak anyagi értékén becsüljük, csak pénzben mérjük és csak ellenszolgáltatásért végezzük? Ott, ahol az ember így viszonyul hozzá, megfosztja magát attól a belső örömtől, amit az alkotás, az önkiteljesítés, a teremtésben Isten munkatársává való előrelépés jelent, s ezt a lelki szegénységet semmiféle anyagi gyarapodás sem pótolhatja.

És itt van egyházunk, mely Jézus követőinek lelki közössége, mely felette áll az anyagiaknak, de melynek mint intézménynek igénybe kell vennie hívei anyagi áldozatkészségét is. Iránta való viszonyunkban kellene a leginkább érvényesülnie a jézusi értékmegekülönböztetésnek és a szegény özvegy adakozó lelkületének. Az egyház azért van és azért kell fennállania, hogy azokat a lelki, szellemi értékeket, amelyek Jézustól ránkmaradtak s az évszázadok folyamán felhalmozódtak, szolgálataival állandóan áttemelje a jelenbe, és életben tartsa. Léte sohasem válhatik öncélúvá, feladata nem az anyagiak halmozása, és tévesen és felelőtlenül szereti egyházat az, aki csak erre néz, aki — ha megfizette a fenntartói járulékat — minden

tartozását kiegyenlítettnek érzi. Az egyháznak sem a fölöslegre, sem a puszta anyagiakra nincs szüksége, hanem a szegény özvegy adakozó lelkületére! Amíg ezzel az erkölcsi tőkével bír, addig él és szolgál; ha ezt elveszti, meghal. Az unitárius egyháznak névleges tagja lehet mindenki, aki anyagi terheinek viseléséhez hozzájárul, de igazi csak az, aki lelki közösségébe embersége teljességével lép be. Ne csak a fölöslegből adjunk, és — legyünk igényesek! —, ne is elégedjünk meg a fölösleg alamizsnájával. A lelkieket keressük, kívánjuk és próbáljuk adni: mindenkítől — mindenkinek! Istenországát, amelyet magunkban hordunk s mely által mindeneget megnyerhetünk! Ámen.

NE VESS EL ENGEM

Zsolt, 71,9

Beszédem megírására két szempont vezetett. Az első: az 1982-es évet az emberiség az öregek nemzetközi évének nyilvánította, az egész világ figyelme az öregek problémái felé fordult. A második: templomaink padjait vasárnapról-vasárnapra nem a fiatalok, s jórészt nem a középkorúak, hanem az öregek töltik meg, s mindenkinek van olyan öreg rokona, ismerőse, barátja, aki esti imájába foglalja nevét, akikről mi következetesen mégis mindig megfeledekezünk. Az öregek előtti meghajlás, hála nyilvánítás, köszönet is kíván lenni ez a beszéd; ez az alkalom szerény, halk kérésüknek felerősítése, közösségi visszhangja.

„Ne vess el engem az én vénségemnek idején; mikor elfogy az én erőm, ne hagyj el engem!“

Azért van szükség e kérés felerősítésére, mert az öreg ember kérése — természetesen szerint — mindenkor halk és szerény, és mi szívesen hajlunk arra, hogy lefoglalva mindennapi gondjainktól csak a harsány követelést halljuk meg, elnézünk azok felett, akik nem erőszakosan és látványosan kérnek. Az öregekkel, az öregséggel való szembesülés nem kellemes: nemcsak egyre növekvő adósságokra figyelmeztet, hanem az idő uralma alá vetett emberségünk romlandóságára is. A múlandóság költészete semmit sem veszít szépségéből, ha azt egy hervadó rózsa-számban, színeiben tobzódó őszi erdő látványában fedezzük fel, de visszariaszt és félelemmel, keserőséggel tölt el, ha a változás kényszerítő hatalmát testi mivoltunkon kell lemérnünk. Leplezzük is szorgalmasan azokat a jeleket, amelyek erre utalnak: szemünk tüzének megkopását, hulló hajszálakat, hallásunk, látásunk gyengülését, ráncainkat és ruganyosságát veszítő testünk botlásait, s e törekvésünket nemcsak a mindenkori emberi vágy táplálja, mely az ifjúságot mindig vissza-sírta, hanem e kor már-már kegyetlen megkülönböztetése is, mely eszménnyé avatta az ifjú, hibátlan, tökéletes testkultuszát, miközben az öregedés jeleit szégyeltnivalónak érzi, leplezi és takargatja. Hogy mi ennek a magyarázata: az egészségtelenné fajuló önközpontosság, a halálfélelem?, — nehéz volna megállapítani; de egy bizonyos: az az őszinteségben és mélységben emberi voltában szép összegzés, amellyel Villon, a francia költő „A szép fegyverkovácsné“ balladájában az időnek rajtunk megmutató romboló hatását számba veszi, a mai ember számára durvának, izléstelennek tűnik.

Bizony sokáig dacolunk Istennel, amíg belátjuk: a gyermek, ifjú, felnőttkor után a maga öntörvényeivel és járulékaival együtt az öregkort is el kell fogadnunk, szépen és addigi életünkhöz méltóan kell megélnünk. Annál is inkább szükséges ez a belátás, mert nemcsak az öregség külső jegyeit kell tudomásul vennünk, hanem az öregkorral együtt az embertársainkhoz fűző viszonyokban, lelki életünkben beálló változásokat is, s itt már kevésbé hatékony a kendőzés.

Mennyi belső vívódást jelentett hajdan a falusi gazdának átülni az asztalfőről a kályha melletti lócára, hiszen ez a külsőleg jelentéktelennek tűnő helycsere lényegében azt jelentette: beismeri ereje megfogyatkozását, belátja, hogy a fiatalok nélküle is boldogulnak és át kell adnia nekik az irányítást a családban, a gazdaságban. Ennek a pár lépésnek a megtétele akár önkéntes, akár kényszerű és gyakran nagyon is éreztetett, mindig fájdalmas tudomásulvétele az örségváltásnak. És ugyanezt érzi a munkás, amikor hajnalban megébredve, párnájára visszadől, mert már nem neki „fúj a gyár“, vagy tanévkezdéskor a nyugalmazott nevelő. Megöregedni azt is jelenti, hogy az újságot a gyászjelentések oldalán kezdjük olvasni, jelenti a másodszori elárvulást, jelenti a férfit, nővé érett unokák útjából való félénk félreállást, az egyre hosszabbra nyúló hallgatást, a lassan egyetlen társunkká előlépő magányt és emlékeztetést, múltban élest. Jelenti a közösségre való ráutaltságot s a fohászt, még annak az embernek az ajkán is, aki azelőtt nem sokat imádkozott Istenhez: „Ne vess el engem az én vénségemnek idején; mikor elfogy az én erőm, ne hagyj el engem!“

Az öregkor talán legnagyobb felfedezése Isten, aki ismét belép, vagy mind teljesebben van jelen az öregedő ember lelkében, életében. Jelen van elsősorban törvényeinek egyetemes és kötelező hatalmával, melyeknek súlya alatt lassan meghajlik a hát, botladozóvá lesz a láb, tétovává a mozdulat, és az ember akarva-akaratlan egyre közelebb hajol a földhöz, amelyből vétetett s amelyben teste megpihen majd. Jelen van igazságosságával, melynek fényénél az öregkor a maga, egész életre visszatekintő számvetését elvégzi, éveit leméri, mely a „megtettem mindent, amit megtehettem“ jóleső érzésével vagy az elrontott, eltékozolt élet keserű szájjával jutalmaz vagy büntet már itt a földi életben. Jelen van jósgával, mely ugyanúgy, mint életünk minden szakaszában, most is velünk marad, s elensúlyozza azokat a nehézségeket, amelyek szintén végigkísérik az élet minden szakaszát.

Az öregség — milyen könnyen elfelejtjük ezt — szép is! Betetőzése, beteljesedése a földi életszakasznak! Az öregség ősz: de ahogy a levelek sárgulnak és lehullnak, a gerezd egyre édesebb. Az öregség alkonyat: de ez az alkony lámpást hoz magával.

Az öregség meghajlás: de a polyva ürességével szemben a magtól terhes búzakalászé. Az öregség búcsúzás: de a házigazda búcsúja, ki úgy fogadhatja az utá-najjövőket, mint vendégeit itt a földön. Az öregség szűkszavúság: de a bölcs ember szűkszavúsága és nem a tudatlané. Az öregség lemondás: de a sokat tapasztalt belátásé.

Az öregség búcsú: ugyanakkor azonban új találkozás is Istennel, emberrel egyaránt, s ha fohászt szül is, mint a zsoltáros ajkán, nincs, nem lehet Isten előtt e kérdésben semmi megalázó és fájdalmas! És legfőképpen sohasem marad előtte meghallgatás nélkül! Csak az ember előtt, mert mi vagyunk azok, akik nem mindig vállaljuk az öregekkel szemben az isteni gondviselésből gyermeki, rokonai, baráti kötelességként ránkharuló, ránk kiosztott részt! Mert Isten szeretete minden emberre kiterjed, életkortól függetlenül, és kisugárzása csak ott törik meg, ahol láthatóvá válóan az emberi közösség összetartozásában kellene megnyilvánulnia.

A csecsemőtől, ki közénk érkezik, hála Istennek, egyre ritkábban vonjuk meg az otthon közösségének melegét, egyre inkább belátjuk, mennyire ránk van utalva.

Az öregrei szemében is, ki körülükből rövidesen távozik, ugyanígy viszonyulni, még nem tanultuk meg, még fogyatékosan beszéljük a szeretetnek ezt a nyelvét. Talán ezért, mert még viszonylag új ez a nyelv. Néhány ezer éve már, hogy az erőtlén, gyenge csecsemőt magunktól elvetni megszűntünk, de egy-két évszázaddal ezelőtt még e tájon is kísértett az öregek kitevésének ősrégi gyakorlata. Sántha Ferenc „Sokan voltunk“ c. írása megrázóan meséli el a gyermek, az unoka értelmén átszűrve, hogyan, milyen ősi szertartás szerint megy el a háztól és keresi halálát a kénes barlang mélyén a nagyapa, hogy az éhező gyermekeknek több jusson egy falat kenyérrrel. Beleborzong az ember, de nemcsak a szükségben ily kérlelhetetlenül jelentkező régi törvény kegyetlenségébe, hanem abba a sorsszerűen felfogott és alázattal véghezvitt áldozatvállalásban, mellyel a nagyapa halálos ítéletét fogadta.

Igen, ezek a mi öregjeink, világháborúkat megjárt, gyermekeinket ma is peszt-ráló nagy- és dédapáink és anyáink! Azoktól ma már nem a darab kenyeret sajnáljuk, hisz azt ha kell, ma is megkeresik, vagy biztosítva van számukra, hanem a jó szót, a kedvességet, a rájukfigyelést, akik gondolkodás nélkül vállalnák ma is a halált, csak mi élhessünk! Azoknak a fohászat, szerény vagy néma kérését nem halljuk meg, akik azokat a kívánságainkat is igyekeznek teljesíteni, amelyeket ki se ejtünk ajkunkon.

Az öregekről való gondoskodás egyre inkább magáévá tett kötelessége az emberi közösségnek, halk imájukra egyre inkább odafigyelünk. De vigyázzunk! Ahogy gyermekeinket önzetlenül szeretjük, a hívő embert az öregek iránti magatartásában sem vezérelheti a kényszerű segítség, az üzletszerű befektetés gondolata: jó vagyok, hogy majd velem szemben is azok legyenek! Nekünk Istennel együtt kell meghallanunk az öreg ember fohászatát: „ne vess el engem...“, s Istennel együtt kell belépnünk az ő életébe, szeretete mellé állítva a mi szeretetünket. Ki kell teljesítenünk azt a szépséget, amit Isten az öregkornak megadott!

Napsugárnak kell lennünk, mely a hulló levélen végigsimít, csillagnak, mely az alkonyban felragyog, figyelemnek, mely az emlékező szó előtt megnyílik, fogékonyágnak, mely a bölcsesség szavát felissza, útítársnak, ki mindvégig megőrzi hűségét. Akkor is, ha fáradtak vagyunk, idegesek és ingerlékenyek s öregjeink egyre inkább gyermekeké válnak!

Valahol a közelünkben, vagy tőlünk távol, nagyszüleink, szüleink, tanítóink, ismerősök vagy ismeretlenek ajkán, hangos szóban vagy némán, mindig hangzik a zsoltáros fohásza: „Ne vess el engem az én vénségemnek idején; mikor elfogy az én erőm, ne hagyj el engem!“

Isten előtt felelünk azért: sohase érezzék úgy, hogy fohászuk meghallgatás nélkül maradt. Amen.

AKI A GYEPÜT ELHÁNYJA

Préd 10,5

„Aki másnak vermet ás, maga esik bele.“ Ha ezt a szólást halljuk, meg vagyunk győződve arról, hogy a mi népünk alkotása, annyira otthonos hangzású, kifejező és elterjedt. Tévedésünkre akkor ébrednénk rá, ha a Prédikátor könyvét fellapoznánk. A 10. rész 5. verse ugyanis, melyből beszédem alap gondolatát vá-

lasztottam, teljes egészében így hangzik: „a ki vermet ás, abba beesik; és a ki a gypút elhányja, megmarja azt a kígyó.“ Valamiben azért mégis igazságot szolgáltatna nekünk a megézés, hiába fémmjelzi a héber bölcsesség e két szólást, népi gyökereük tagadhatatlan: sok évszázados megfigyelés, tapasztalat tanulságát fogalmazza meg, s így talán még értékesebbek, még könnyebben megtalálják az utat a mindenkori emberhez. Az első, a másnak csapdát állító ember póruljárását megfogalmazó, általánosan ismert, a második alig: ezen a vasárnapon legyen hát ez utóbbi vizsgálódásunk tárgya.

„Aki a gypút elhányja, megmarja azt a kígyó.“

Az első kérdés amely felmerül: a gypü fogalma. Mi a gypü? Néhány évtizeddel ezelőtt a válasz senkinek sem okozott volna nehézséget; a kisgyermek is tudta: a gypü határjel. Ágakból, kövekből, tövisbokrokból azért emelte földje szélén a gazda, hogy tulajdona határait megjelölje. Azért is készült ilyennek, hogy elriassa azt, aki helyéből tovább akarja mozdítani. Nem is háborgatta senki a gypüt, a tulajdonosa időnként rá-rádobott egy követ, hogy tovább erősítse, a közösség méltányossága vigyázta, s az isteni parancs, a „ne lopj, ne kívánd a másét“ szentesítette. Háborithatatlanságában a gypü ideális fészke lett a kígyónak, amely itt zavartalanul élhetett, s íme, meg is van a magyarázata szólásunk születésének: ha valaki mégis megbontott egy gypüt, nagy volt a valószínűsége annak, hogy lakója védekezni fog, megmarja.

Látszólag a gypüvel együtt, úgy tűnhetik, e szólás igazsága is megszűnt, meghaladta az élet. Ha csak a valóságos, az erdőn-mezőn felállított határjelre gondolunk, akkor valóban így van, és kár lett volna eddig is foglalkozni e kérdéssel. De: tagadhatja-e valaki, hogy a lelki, szellemi, vallásos élet mezején is ott vannak a gypük, s ezek, éppen mert láthatatlanok, annál inkább igénylik a figyelmeztetést: Vigyázat! Aki a gypüt elhányja, megmarja azt a kígyó!

Ahhoz, hogy ezt a figyelmeztetést megértsük, előzetesen több dolgot is tisztáznunk kell: honnan származnak, milyen célt szolgálnak? A gypü, ha jelképes is, valóságos emberi alkotás. Mi vagyunk azok, akiknek szükségünk van elhatároló, megerősítő, tiltó jelekre ahhoz, hogy az élet folytonosságát, rendjét biztosító formák változatlanul fennmaradjanak, hogy a máskülönbén életünkön úrrá levő káoszt a szokás, a hagyomány, a törvény gypüivel visszaszorítsuk. Az ember eszmélése pillanatától végzi ezt a munkát, hogy az életet lehetővé tegye, s e törekvésében is, mint minden ténykedésében Isten akaratával találkozik. Isten az, aki a fejlődés egy-egy adott szakaszán a gypü helyét megjelöli, az ő szentsége szavatolja annak sérthetlenségét mindaddig, amíg az az életet szolgálja, s az isteni akaratra hivatkozik az ember is akkor, mikor a törvény, hagyomány, szokás kötelező voltának, a legkülönbözőbb módon, de érvényt szerez a közösségi életben. Mert, mondanunk sem kell, a szellemi gypük alatt is ott lakoznak a kígyók, hogy marással figyelmeztessék az embert: Isten akaratát, a közösség érdekét, avatatlanul, meggondolatlan módon semmibe ne vegye, ellenük ne törjön, s ha mégis ezt teszi, hát bűnhődjön keservesen! Vajon miért folyamodik Isten ilyen eszközökhöz, hogy akaratát, annak tiszteletbentartását kikényszerítse? Vagy miért engedi végbemeni, megtörténni legkedvesebb teremtményének, az embernek, ilyen kegyetlen, gyakran halálos büntetését?

Ne gondoljuk semmiképpen se azt, hogy Isten öncélú játszadozása a megsebzett ember jajkiáltásában való gyönyörködés a gypü törvényének a magyarázata! Ő nem tekintélyét, vagy a gypüt védi, hanem a gypü által az embert! Azt akinek a gypü biztonságot, életet jelent, s azt is, akit fájdalommal, fenytéssel próbál visszatéríteni a tőle való elszakadástól, hibáinak, tévedéseinek, bűnös szándékának vagy könnyelműségének belátására rábírnai a közösség és önmaga érdekében!

Ezért bűnhődik mindenki, aki a gyepű ellen tör: az eleve rossz szándékú, a megtévedő, a könnyelmű ember egyaránt. Hány „kígyómarta” ember jár-kei a világban, hány későn ébredő siránkozó ajkán a mindenkori magyarázkodás, magamantegetés szövegével: „ha tudtam volna, ha engem valaki idejében figyelmeztet...” Főleg a fiatalok s a szenvedélyek rabjává lett emberek hajlamosak a gyepük megfontolás nélküli átlépésére, szédülésére, s lesznek hagyomány és gyökérszálak, család-, nyelv-, személyiségkárosultak az elvtelenség sötét éjszakájába zuhanók. De nincs büntetlen ember, legyen az fiatal vagy öreg, nincs ki minden gyepűt mindig tisztelőben tartott volna, s olyant is hiába keresnénk, ki ne bűnhődjön valamiért. Mindnyájunkhoz szól tehát a szó: „vigyázz! Aki a gyepűt elhanyagja, megmarja azt a kígyó!”

Ezek után a következetesség hiányának tűnhetik fel, ha azt állítom, nem minden gyepű szent és hasznos, hogy vannak olyanok is, amelyeknek széthányása — minden veszély ellenére — egyenesen erkölcsi és vallási kötelessége a hívő embernek! Az első pillanatban bennünk megszülető ellenvetést próbáljuk ellensúlyozni alap gondolatunk árnyaltabb olvasatával: a szó nem azt állítja, hogy a gyepűt sérthetetlennek kell tekintenünk, nem azt követeli, hogy ne bántsuk, egyszerűen csak figyelmeztet: aki elhanyagja, azt megmarja a kígyó! S ez óriási különbség!

Azt mondtuk: a gyepű az isteni tiltást láthatóvá tevő, kézzelfogható közelségbe hozó emberi alkotás! És ebben már benne foglaltatik az, hogy egyetlen egy gyepű sem tökéletes és örök érvényű, bár mindegyiket ezzel a tudattal és szándékkal emeli az ember. A gyepűt felállító azonban tévedhet is, és még inkább: a fejlődő, tökéletesedő élet nem tűr meg önmaga áramában végérvényesen kikiáltott gátakat, a gyepű létjogosultságát csak addig igazolja és hagyja jóvá, amíg azok hasznosak, szolgálnak. Isten nem nyomja rá szentségének pecsétjét minden gyepűre, s főleg nem örök időkre szólóan, az embernek mindenkori az Ő élő akaratát kell fürkésznie és követnie a gyepűállításban és széthányásban, még akkor is, ha a kígyók továbbra is alatta lakoznak és védik fészkeiket!

A legjobbak, a tisztánlátók, az áldozatos szívűek, azok, akik az emberiség ügyét mindenkor előbbre mozdították, amikor lelkük érzékeny műszere jelezni kezdte, melyik gyepű hiányolja vagy birtokolja az isteni szentség kisugárzását, egy pillanatig sem haboztak, s vállalva minden veszélyt, külsőt és belsőt, a gyepű fölött örökös közönség megőrzését és a tévedés valószínűségét is, pusztán kézzel fogták hozzá a gyepű új, megfelelő helyre való átköltöztetéséhez. Nem a szalmalánggal lelkesedők közé tartoztak ezek az emberek, akik jól ismerték a szót; a lelkiismeretükkel megalkudni képtelen, későn megértett és értékelt hősei ők kisebb közösségnek és az egyetemes emberiségnek. Az Isten és a világ ügyét a fejlődés útján előbbmozdították!

Miért vállalták és vállalják ezt a hálátlan szerepet? — kérdezzük. Miért nem tesznek ők is különbséget az alkalmas és alkalmatlan idő között? Miért indulnak el elsőnek a keskeny úton, ahelyett, hogy megvárják annak széles úttá való taposását? Az bizonyos, hogy nem a nagyoknak kijáró dicsőség vezeti őket, mert életükben abból részesülnek a legkevésbé; sokkal valószínűbb, hogy nem tehetnek másként: a lángész történelemformáló képességével együtt, Isten a mártírium vállalásának lelkületével is eljegyzi magának őket. Lelki az elégtétel, amit Istentől nyernek. A kígyó, mely a gyepű alatt fészkel, öntudatlan eszköz csupán, de aki elhanyagja azt, Isten tudatos munkatársaként osztozik a világ teremtésének örömeiben. Hosszú sorát idézhetnénk most e nagy személyiségeknek, azok közül, akik a névtelenek nagy seregéből nevükkel is fennmaradtak, Jézustól napjainkig. A legszébb megemlékezés róluk mégsem az, amely nevüket és tetteiket különválasztja,

hanem amely egybefogja őket, úgy ahogy ők szolgálatukkal, önfeláldozásukkal egybefogták és együttesen vitték előre az életet.

„Aki a gyepűt elhányja, megmarja azt a kígyó...” Mennyire életes, beszédes ez a rövid szólás! Mennyire figyelnie kell rá minden kor emberének! Mennyi élő hitet, körültekintő vigyázást, egészséges mérlegelést és áldozatkésztséget követel mindannyiunktól! Ezekben magunkat szüntelenül gyarapítva, ügyeljük hát intését s ezeknek tudatában járjunk az élet végtelen mezőin, hol Isten rendelése folytán és szándéka ellenére gyepük végtelen sora emelkedik! Szeliden, mint a galambok és okosan, mint a kígyók, keressük köztük a legrövidebb utat Istenországa felé! Amen.

„IDEJE VAN A NEVETÉSNEK“

Mt 7,3—5

Az evangéliumok szerint Jézus sohasem nevetett, ám mindannyian jól emlékezünk a virágvasárnapi bevonulásnak arra a mozzanatra, mikor megpillantotta Jeruzsálemet, sírva fakadt (Lk 19,41). Ennek a sírásnak az ellentétpárját, Jézus nevetését kerestem az evangéliumokban, azzal a meggyőződéssel, hogy a látszat ellenére is léteznie kell: Jézus, az ember, nemcsak a sírást, a nevetést is ismerte.

Meg is találtam, amit kerestem: a maga vitatható, cáfolható és elvethető, a képzelet játéka által kiegészített Jézus-képét. Máté evangéliumának 7. rész, 3—5 versei egy kerek, egész tanítást fogalmaznak meg a Hegyi beszéd személytelen módján. Nem tudhatjuk, eredeti jézusi tanítással állunk-e szemben, vagy csupán egy általa is felhasznált szemléletes zsidó szólással, de egy dolgot bizonyosnak érzek: ahol e szavak hétköznapi környezetükben hangzottak el, ott nevettek az emberek, szégyenkezően az, akire ráillett a gerenda-hasonlat, felszabadultan, akinek vétkét kisebbitette, megértően vagy gúnyosan azok, akik tanúi voltak a jelenetnek, s az általános vidámságnak meg kellett mutatkoznia Jézus arcán is. Nem azt akarom állítani, hogy Jézus tréfálkozott volna hallgatóival, korántsem: nagyon is komoly az az erkölcsi tanítás, melyet a képszerűségében egyidőben megdöbbenő és nevetésre ingerlő hasonlata hordoz, de Jézusnak tudnia kellett, hogy vannak olyan kényelmetlen emberi helyzetek — mint a fenti is — melyekből az egyetlen kivezető út, a rajtuk való felülemelkedés egyetlen módzata a nevetés megtisztító erejében rejlik.

Ha valaki a Biblia világába való erőszakos betörésnek, belemagyarzásnak érzi a fentieket, megnyugodhat: az eddigiek csak bevezetőül szolgáltak. A továbbiakban a nevetésről, a jókedélyről lesz szó, arról a szerepről, melyet a mindenkori ember lelki életében betöltenek, az Istennek tetsző vidámságról, amely nélkül olyan csonkák vagyunk, mint amilyen egyoldalúak a csak komor, szenvedő, imádkozásba merült Jézust ábrázoló festmények, s amit ezek kifejeznek, a hagyományos kereszténység Jézusról vallott felfogása.

A nevetést elemezve minden nagy gondolkodó megegyezik abban, hogy az jellegzetesen emberi megnyilvánulás. Ez a megállapítás ma is helytálló: igazán nevetni csak az ember tud, mert pillanatnyi tudásunk szerint ő az egyetlen öntudatos teremtmény a mindenségben, s bár a vidámság mindenkor benne rejtett Isten

világában, az embernek kellett eljőnnie ahhoz, hogy felszabadítsa azt csipkerózsika álmából. Egy új tudományág, az etiologia, az erkölcs ember előtti világát kutatva érdekes megállapításra jutott a nevetés születését illetően. A nevetés arcjátéka az állatoknál arra utal, hogy a nevetés a visszafojtott, felsőbbrendűvé finomodott támadási ösztön lecsapódása. Az állat, amikor ínyét felhúzza megmutatta fogcsorát, fegyverét mutatta meg — de fizikailag nem használta azt.

A nevetés arcjátéka azóta sem módosult különösebben, szellemi, erkölcsi életünk gazdagodásával csak a töltete vált egyre gazdagabbá, bonyolultabbá, árnyaltabbá. Az ember világában a nevetés erkölcsi tett, állásfoglalás a világgal szemben: a mosolytalan arc érzelmi hiányosságot rejteget embertelen tárgyiaságában. A nevetés lényege: a szellem visszautasítja, áthidalja a látszat, a valóság és az eszmény közt tátongó szakadékokat. A nevetés lázadás az ellen, hogy a lélek visszahulljon a szellem nélküli világ távlatnélküliségébe, az ez ellen tiltakozó emberi méltóság és felsőbbsegítudat megnyilvánulása. Ahogy a cukor megédesíti az ajkat, úgy bekíti meg a nevetés a lelket — állítják a perzsa hőcselők, a „bölcsek hitének“ kiáltva ki a mosolyt. Valóban, a nevetésben a jobbá levés hite és reménye munkál, a fejlődés új távlatainak sejtelve, ezért van az, hogy amikor már nem nevet az ember, sírva fakad, s amikor már a sírás is kevés, ismét nevet, de ez már a kétségbeesés örült kacagása, amelytől megborsószik az ember háta.

Farkas Árpád egyik verse (Özönvíz) szemléletesen fejezi ki ezt a lelkiállapotot. Az árvíz elpusztítja a gazdaember sokévi fáradságának gyümölcsét; házát, gazdaságát elborítja az iszapos, sárga lé. Miközben tehetetlenül nézi a pusztulást, a lelk is különös metamorfózison megy át: „Nézi a székely, könny csorog / bajszára, reszket, úgy kacag: / Vigyed, Uram, a házat is, / vigyed, ami még itt maradt! / Vigyed az asszonyt, kölyköket / a bőjtöket, az éjszakát, / vigyed a gólyafészkeket, / lássunk világot legalább.“ Pogány fohászzkodására a válasz a víz egyhangú „éneke“, a vers mégis meggyőzően igazolja: a nevetésnek, akár a sírásnak, tagadhatatlan köze van Istenhez, mindkettőben a lélek Istent sejtő titkai csapódnak ki.

Igen, bármennyire is különösnek tűnik, a nevetés vallásunk része: ősidők óta az volt és ma is az. Isten megismerésében az első lépés az Ő szentségének: másának az ember fölé tornyosuló és eltiprással fenyegető hatalmának a felismerése. Ez a felfedezés egyidőben váltotta ki az emberből a félelmet és az örömet, a sírást és a nevetést. A vallás kezdeti fokán a kettő úgy váltotta egymást az emberi lélekben, mint ahogy a kisgyermek arcán váltja egymást a könny és a mosoly egy pillanat alatt. A fejlődés magasabb fokára jutott ember vallásában már a természet kozmikus lélegzése szabályozza a sírás és nevetés évszakait. A földművelő ember elveti a gabonamagvakat, tanúja azok elhalásának és újjászületésének. Isteneiről is azt hiszi, hogy azok az év egy szakában tőle távol, az alvilágban tartózkodnak. Ilyenkor sir, hogy amikor hite szerint az újraéledő természetben visszatérnek a föld színére, dalolva, táncolva örvendjen és nevéssen.

Az élet és a halál nagy titka is foglalkoztatni kezdi az embert, s vallásában új szerephez jut a nevetés, az öröm, a vidámság. Kialakul az az általánosan elfogadott hit, hogy minden év elején a holtak szellemei visszatérnek a föld felszínére, megbontják, megzavarják az élet rendes menetét. Ez az időszak a zűrzavar ideje. Babilonban, a zsidóknál, Athénban vagy Rómában ilyenkor megszűnt mindenféle rendszabály. Az uralkodó képletesen letette hatalmát s helyébe új uralkodót választottak, akinek, akárcsak „alattvalóinak“, minden meg volt engedve, minden kívánságát és kívánságukat kielégíthették. A férfiak női, a nők férfi, a papok világi s a világiak papi ruhába öltöztek, kitédültek az utcára s kezdetét vette a legképtelenebb, leghatalmasabb, énektől és nevetéstől visszhangzó ünnep. A babiloni Mar-

duk isten ünnepe, a zsidó Purim, a római Saturnália egyaránt a féktelen vidámság ünnepe volt, melyeknek végén a látszatkirály halállal bűnhődött uralkodásáért, a tömeg pedig visszatért mindennapi elfoglaltságához.

A hétköznapiok megtanítottak rá mindannyiunkat: a nevetés, a vidámság, a jókedv gyógyszer. Egy tréfás, vidám szó, mosoly csírájában folythat el ellentéteket, indulatokat, megértőbbé, türelmesebbé, életképesebbé: keresztényibbé tehet minket. Nem szentségtörés, nem vallástalanság, nem erkölcstelenség jele a tréfa, a nevetés Isten közelében; Istennek nem a mi képmutató félelmünkre, nem nevető lázadásunkra van szüksége. Ő természetes vidámságunkban vagy szomorúságunkban leli örömét, az őszinteséget várja tőlünk s azért, mert nekünk van szükségünk erre.

Jézus sirt, nevetnie is kellett, s megtisztító, békét hozó, Istennek tetsző volt az ő nevetése.

Farsang van, „ideje van a nevetésnek“. Nem a dátum és nem a hagyomány okán és ürügyén, lelkünk belső sugallatára nekünk is keresnünk kell „szent Istenét a kacagásnak“, úgy ahogy Ady idézte meg Őt egyik versében: „Arcod haragos fellegekből / Ismerős nekem. Isten, / Villámok hozták el szememig / S fürdettem gyakran könnyeimben. // Nem láttam még sugaras arcod, / Melyet, hajh, sokan látnak, / Hol vagy, hol vagy és miért kerülsz, / Szent Isten a kacagásnak? // Éhezem, Uram a jókedvet, / Szomjazom nevetésed, / Ilyen hálás, pojácás híved / Soha tán nem is volna Néked. // Egy gyönyörű nagy kacagásban / Harsogjon föl a multam, / Lássam egyszer vidám arcodat / Kacagó, szent sírásba fultan. //“

Bátran és derűsen tekints életedre és keresd azt, akit a költő ilyen szépen tudott hívni! Biztosan megtalálsz! Ámen.

„IMHOL VAGYOK ÉN, KÜLDJ EL ENGEMET!“

Ézs 6,8

Nem tehettem meg, hogy a Biblia mellett egy másik könyvet is ne hozzak magammal a szószerke: Jakabos Ödön Indiai útnaplóját tartom kezemben.

Ezelőtt tíz évvel egy kézdivásárhelyi fiatalember valóra váltotta élete álmát: Körösi Csoma Sándor nyomdokain haladva bejárta Indiát. Vállalkozásának jelképes célja: Csomakőrösről, a volt szülőház diófái alól magához vett maréknyi földet „kicserelni“ a darzsilingi temető földjével, amely alatt a nagy nyelvtudós teste örökre megpihent. Úgy járta végig útját, akárcsak elődje; a legnagyobb nélkülözésben és bizonytalanságban. 1972. október 15-én indult útnak s kilenc hónap múlva, 1973. június 30-án, du. 5 órakor Csomakőrösön így zárja naplóját: „Leróttam, amivel adósnak éreztem magam Körösi Csoma Sándor emléke iránt. Én csak ennyit tudtam tenni.“

Nagy élmény ennek a szükséztudásával szinte tüntető írásnak a végigolvasása, s érdekes — nem az adatok, a viszontagságok leküzdésének ezernyi eseménye az, ami megmarad az olvasóban —, sokkal inkább az, ami írójának láthatóan nem volt célja: a küldetést vállaló ember szellemi nagyságának, akaraterejének csodálata. Számomra önkéntelenül Ézsaiást idézte fel ez a vállalkozás és ez a könyv,

s a múlt és a jelen egymásmellettsége, úgy éreztem, mindennél jobban bizonyítja azt, amiről ma beszélni szeretnék: az elhivatásban, a küldetésben és annak vállalásában rejlő isteni ihletés, parancs és emberi önátadás, engedelmesség örök voltát. Tekintsünk hát előbb a múltra.

Két és fél évezreddel ezelőtt egy ifjú betér a jeruzsálemi templomba, nem sejtve, hogy élete fordulópontjához érkezett. Később így írja le az élményt, amelyben része volt: megrendültek az ajtó küszöbei... betelt az Úrnak háza füsttel... suhogni kezdtek az aranyozott szobrok nehéz angyalszárnyai... és a templomot betöltötte Isten szava: „Kit küldjek el és ki megyen el nekünk?“ Ézsaiás, az élmény nagyszerűségétől porba sújtva úgy érzi, égő parázs érintette ajkát, s ő, az elhivatás előérzetétől betöltve, szinte akarata ellenére válaszol: „Ímhol vagyok én, küldj el engemet!“ És akkor meghalt Ézsaiás, az ifjú, az élet szépségeinek hódoló, és megszületett Ézsaiás, a férfi, a jövő felé tekintő próféta. Ettől a perctől fogva a céltalanságot a cél tudása és akarása, a könnyelműséget, a gondtalanságot a gond váltja fel lelkében és életében. Az az örök emberi átalakulás megy végbe benne, mely a próféta lelket kiragadja a közemberek, a mindennapok világából s Isten országának örökkévalóságába emeli át.

A hivatás, a küldetéstudat egyik, talán legszebb leírása Ézsaiás prófétává válása a hasonló bibliai történetek sorából is kiemelkedik szépségével, sejtelmes költőségével s vallomásának mély emberi voltával: „Ímhol vagyok én, küldj el engemet...“ Annyira szép, hogy hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy költészet csupán, a Biblia szép káprázata. Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a hasonló élmények és emberek sora lejárt a bibliai időkkel együtt, hogy Isten ma már nem keresi és küldi a maga embereit: Mózeseket, Ámosokat, Jeremiásokat, Jézusokat, Pálokat, akik vállalják azt a küldetést, amelyet Ő felvillant előttünk.

Pedig nem így van ez, s milyen jó, hogy ennek bizonyítására, a mindenkori emberi életben rejlő küldetés lehetőségének és valóságának bemutatására ezen a vasárnapon nem kell messze mennünk: itt van a kezünkben ez a könyv s közöttünk Jakabos Ödön példája. Hogy milyen nagyszerű dologra vállalkozott, azt ma még talán nem is tudjuk felfogni. 1956-ban, amikor érettségizett, osztályában az egyetlen, aki nem folytatta tanulmányait. Nyugtalan, kéreső ember, amíg meg nem érlelődik benne a nagy út gondolata. Családot nem alapít, előgyakorlatként kerékpáron bejárja Kelet-, majd Nyugat-Európa országújtait, nyelveket tanul, levelezőtársakat keres, majd már betegnek nekivág az ismeretlennek.

Amit senki sem akart elhinni, amiben mindenki kételkedett, amiért talán még a hozzá legközelebb állók is megmosolyogták, az 1972-ben valósággá válik: eljut Indiába és bejárja ezt a kontinensnyi országot. Hogy mennyi nehézség árán, azt nem lehet részletezni, de hogy érdemes volt, arról talán valljon ő, azokkal az érzésekkel, melyekkel Körösi Csoma Sándor sirja mellett megállott: „Darzsilingben vagyok. Utam 128. napján elértem a tulajdonképpeni célhoz, a városba, ahol Körösi Csoma Sándort több mint 130 évvel ezelőtt eltemették... Valószínű, hogy az én helyemben sokan egyenesen a Körösi Csoma Sándor síremlékéhez siettek volna. Én nem... Valósággal jólesett eljártszadozni a gondolattal, hogy itt vagyok, földi porai itt vannak nem messzire, és ha akarom, egy nekiszaladással ott lehetek. Ha csak rá gondoltam erre a pillanatra, már a torkomban éreztem a szívem, és fojtogatott a sírás. Nem — ismételtettem magamban —, ma még nem. Nem akartam porosan, szakállasan és fáradtan a síremlékhez menni. Úgy éreztem, nemcsak magam vagyok, sokan állnak mögöttem, tömött soruk Európáig ér, és most mind látnak engem, minden mozdulatom figyelik, és irányítják. Nem lehet ezt megmagyarázni... Reggeli helyett irogattam, aztán megborotválókoztam, rendbe szedtem székely ruhámat, szállásadomtól kerti szerszámokat kértem kölcsön, aztán székely

harisnyám zsebébe a maréknyi csomakörösi földdel... elindultam a temető felé. Nézegettek az emberek, olyan is akadt, aki megkérdezte, milyen országból jöttem, merthogy olyan szép az öltözetem. Időnként előhúztam a zacskó földet, mosolyogva morzsolgattam jobb kezemben, szinte jött, hogy felmutassam, összecsiszítsem az embereket: nézzétek, világlátott föld, Európából... Nemsokára felértem a hegygerincre, elhagytam az utolsó házakat, és szinte abban a pillanatban megláttam alig száz méterre előttem az út szélén a már fényképekről ismert temetőt. Rögtön felismertem a Körösi Csoma síremlékét... Meglehet, sokan furcsának találják a viselkedésem, gyenge embernek tartanak, de be kell vallanom, percekig csak álltam és éreztem, amint könnyeim végigfolynak az arcomon. A közel félévés kilitástalan bolyongás nehézségei, az ijesztő helyzetek miatt sokszor féltem, de soha nem sirtam... most jutott eszembe minden: az átélt veszélyek, éhezés, honvágy, a további bizonytalanság. ...Időnként emberek jöttek az úton, ilyenkor elfordultam és rátámaszkodtam az út baloldalán álló betonkorlátúra, ne lássák, hogy sírok. ...A négy virágtartóból maréknyi földet gyűjtöttem, és a helyébe beszórtam az otthonról hozottat. Ennek megvan a helye odahaza. Hiányzik onnan egy marék darzsilingi föld.“ (215—216—218—219 old.).

1979. október 22-én végleg megpihent a vándor Jakabos Ödön is. Nemrég jelent meg útinaplója, melyből, lehet, túl sokat idéztem, s megkérdőjelezhető: lehet-e az ő egyszerű, keresetlen szavait odaállítani Ézsaiás elhivatásának komor pompájú látomása mellé? Úgy érzem nemcsak lehetséges, szükséges is ez az egymás mellé állítás, mert nekünk kortársainak ő tudja a leghitelesebben és legmeggyőzőbben megmagyarázni, mit jelent a küldetésudat, mit jelent elindulni egy mások által már bejárt és mégis járatlan úton újra és újra a nagyszerűre, a szinte lehetetlenre függesztve tekintetünket. És ugyancsak ő bizonyíthatja, hogy érdemes elindulni, lemondani a köznapi kényelmességről, mert ennél mindig többet jelent a beteljesülés, a megérkezés pillanatában szemünket elborító egyetlen könnycsepp.

Az örök emberi sorsot példázza az ő útja: mindannyiunk kezében egy maréknyi földet adott Isten, az életünket, hogy azzal bejárjunk egy utat és teljesítsünk egy küldetést.

Ilyen út számunkra 400 éves egyházunk múltja. Célként pedig — átmentésre, életre, megszentelésre méltó értékeinek őrzését bizta ránk Isten. Ez az a barázda, melybe születésünkkel minket állított, s amelyben járunk kell a nehézségek, akadályok ellenére, amelyből kitérnünk nem lehet. Nekünk a jézusi evangélium, Istenországa szolgálatának mai országútján kell eljutnunk elődeink, példaképeink követésében a küldetéses emberi élet megéléséhez.

Erre buzdítson minket, ebben a hitben erősítsen meg Jakabos Ödön példadása és könyve. Az elhatározásról, akaratáról, küldetésudatról, hitről a szónál mindig szebben beszél a tett. Jakabos Ödön búcsúszavait érdemes megjegyeznünk, mert fedezetük van. Vigyük hát magunkkal azokat: „Az úton menni kell. Nem okozhatunk csalódást egymásnak... Tetteimet már nem én irányítom. Sőt úgy érzem, már indulásom óta én csak eszköz voltam, aminek nem szabad elromlania, mert éppen nincs más kéznél, és akkor valami összeomlik. Az nem lehet... Az út végtelen. Fogjuk meg egymás kezét.“ Ámen.

Egyházi Képviseelő Tanács

Az Egyházi Képviseelő Tanács I. negyedévi gyűlését március 22-én tartotta. A tárgysorozat keretében jelentés hangzott el a megelőző ülés óta elnökiileg elintézt fontosabb ügyekről. Bemutatásra került a Missziói, a Gazdasági és a Pénzügyi Bizottság gyűléseinek jegyzőkönyve, a Teológiai Intézet Tanácsának febr. 25-én tartott gyűléséről felvett jegyzőkönyv és a Nyugdíjpénztár Vezető Tanácsának márc. 22-i gyűléséről szóló jegyzőkönyve. Az E. K. Tanács tudomásul vette a Főtanács leiratait és intézkedett azok tárgyában. Megtárgyalta és a Főtanácsnak elfogadásra ajánlja a Teológiai Intézet új Szabályzat-tervezetét. Ezt követően jelentést hallgatott meg a teológiai hallgatók I. félévi lelki neveléséről, a febr. 8—9-én tartott csendes napokról, és határozatot hozott a teológiai hallgatók II. félévi ösztöndíjának és a tanulmányi segélyek tárgyában. Az E. K. Tanács tudomásul vette az 1984. nyarán tartandó III. lelkiésztozabbképző megrendezéséről és a május—júniusban a sepsiszentgyörgyi egyházkörben tartandó püspöki vizitációról szóló előterjesztést. Végül jóváhagyta az egyházi központ, a Nyugdíjpénztár, az esperesi hivatalok és az egyházközségek elmúlt évi zárszámadását, vagyonmérlegét és vagyonkimutatását.

Lelkészi értekezletek

Az egyházkörökben az I. évnegyedi lelkeszi értekezleteket márc. 6—9 között tartották Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Sepsiszentgyörgyön. A közérdekű értekezleten *Nicolae Ceausescu Románia Szocialista Köztársaság első elnökévé választásának 10. éve* c. előadás hangzott el. A teológiai értekezlet tárgyát dr. Erdő János előadása képezte *Jézus embervolta* címen. Mindkét előadást részletes megbeszélés követte.

A teológiai értekezleten jelentés hangzott az IARF (Unitárius Világszövetség) Leuenbergben (Svájc) 1983. júl. 4—8 között tartott európai teológiai konferenciájáról is, melynek keretében dr. Erdő János *Szekularizmus és vallás, kihívás és felelet* címen tartott előadást. A lelkeszi értekezletek végül időszerű egyházközségi és közigazgatási kérdéseket tárgyaltak meg.

Lelkésznevelés

Az I. félévi vizsgaszesszió a Protestáns Teológiai Intézetben jan. 6—febr. 5 között volt. Hallgatóink megfelelő eredménnyel vizsgáltak.

A *hiterősítő-csendes napokat* febr. 8—9-én tartották meg. Hallgatóinknak előadásokat tartottak: Kovács István h-újfalvi lelkesz „A szabad idő mint az önképzés lehetősége a teológiai hallgató életében”; Fazakas Endre dicsőszentmártoni lelkesz „A teológiai hallgatók lelki közösséggé formálódásának jelentősége a gyülekezet és egyház szolgálatára való felkészülésben”; és Kászoni József h-szentmártoni lelkesz „Az önismeret szerepe a teológiai hallgató életében” címen. Az utolsó nap az Intézet összes hallgatóinak Vetészi László református lelkesz tartott közös jellegű előadást „A gyülekezet és a lelkipásztor társadalmi felelősége napjainkban” címen. Az előadó lelkeszek reggel és este bibliamagyarázatot tartottak; a csendes napoknak bibliamagyarázattal egybekötött közös záró áhitatát dr. Kovács Lajos püspök tartotta.

A *Protestáns Teológiai Intézet doktori tanfolyamára* felvételi vizsgát tettek márc. 15-én Kovács István h-újfalvi lelkesz a gyakorlati teológia és Szász Ferenc kolozsvár-napocai s. lelkesz a rendszeres teológiai szakcsoportból.

Személyi változások.

Nyugalomba vonultak

Miklós István megyesi lelkész január 1. kezdettel, 45. életévén át szolgálta egyházunkat: 1938-ban mint segédlelkész Brassóban, 1939-től 1948-ig Fogaras-Szebenben és 1948-tól nyugdíjazásig Medgyesen rendes lelkészi minőségben. Hivatástudattal és hűséggel végezte minden időben hitelesítő és gyülekezetépítő munkáját.

Nemes Dénes kálnoki lelkész jan. 1-vel, 47. évi szolgálat után, 1936-tól segédlelkészként szolgált a dicsőszentmártoni, h-almási, vargyasi, korondi, tordai és bölöni egyházközségekben; 1941-től 1946-ig mint rendes lelkész működött a kedei és 1946-tól a kálnoki egyházközségben. A gondjaira bízott gyülekezeteknek mindvégig lelkiismeretes és odaadó pásztorja volt.

Szabó Mihály h-almási énekvezér febr. 1-től, 18. évi szolgálat után.

Nyugalomba vonult lelkész és énekvezér afiai további életére Isten áldását kérjük.

■ **Újévi fogadás.** Dr. Kovács Lajos püspök a január 1-i istentisztelet után fogadta az egyházi vezetők, központi tisztviselők, teológiai tanárok, egyházkör vezetősége, kolozsvári lelkészek és hívek újévi köszöntését. A fogadás alkalmával dr. Erdő János főjegyző köszöntő beszédében összefoglalót nyújtott az elmúlt esztendő fontosabb egyházi eseményeiről, rámutatott a társadalmunkat leginkább foglalkoztató kérdésre, a béke ügyének jelentőségére, és vázolta az 1984. év egyházi életének fontosabb célkitűzéseit. Válaszbeszédében dr. Kovács Lajos püspök evangéliumi példázat alapján értékelte a mögöttünk álló elvégzett munkát, és Isten áldását kérte az előttünk álló év feladatainak megvalósításához.

■ **Lelkész-kibúcsúzó ünnepély.** A kálnoki egyházközség jan. 29-én rendezte meg Nemes Dénes nyugalomba vonult lelkészének kibúcsúzó ünnepélyét. Lelkész afia Mt 5,48 alapján tartott prédikációjával búcsúzott el a gyülekezettől. Az egyházközség nevében Szabó Károly gondnok, az egyházkör részéről Májay Endre esperes, dr. Fazakas Miklós és dr. Dakó Bálint főtanácsai tagok méltatták a nyugalomba vonult lelkész érdemeit.

■ **Az Amerikai Unitárius Univerzalista Egyház könyvkiadó intézete** — a Beacon Press — 130. éves. 1854-ben alapították Lothrop Samuel Kirkland elnöksége alatt. 1902-ben nyomdát is szereztek. A könyvkiadó intézet eredményes tevékenységet fejtett ki a vallásos öntudat nevelésében, az unitárius hitelvek terjesztésében.

■ **George Marshall**, amerikai unitárius lelkész, ismert teológus, 43. életévén szolgálat után nyugalomba vonult. Az utóbbi 25 évben a „Church of the Larger Fellowship“ nevű szórványegyházközségben végzett eredményes munkát. 1944-ben szervezték egyházközségbe az országban szétszórta élő szórványhíveket Washington központtal. A lelkész és hívei levelezés, látogatás, a modern kommunikáció legkülönbözőbb eszközeivel segítségével érintkeznek, eleven gyülekezeti életet és tevékenységet fejtenek ki. A szórványegyházközség fejlődése mindenekelőtt Marshall lelkész érdeme.

A nehéz lelkészi szolgálata mellett elismert közéleti és teológiai irodalmi munkásságot is fejt ki. 1979-ben részt vett Dávid Ferenc halálának 400. évfordulója alkalmával tartott zsinaton. Egyházunknak tisztelője és barátja, amelynek több alkalommal is bizonyosságát adta.

■ **Zwingli Ulrik születésének 500. évfordulóját** ünnepli világszerte a protestantizmus. 1484. jan. 1-én született Wildhaus nevű faluban. Tanulmányait Bernben, Bécsben és Bázelen végezte. Mint lelkész Glarusban, Eisedelnben és Zürichben szolgált. Reformátori hivatástudatának kialakulását elmélyült bibliatanulmányainak, valamint Augustinus egyházatya munkáival való foglalkozásának köszönhette. Reformátori programját az első zürichi hitvitán (1523. jan. 28.) 67 tételben fejtette ki. Zwingli sokkal szabadabb szellemben akarta a reformációt keresztülvinni, mint Luther és Kálvin. A svájci reformáció alapvetése az ő érdeme. 1531-ben halt meg a kappeli ütközetben.

■ *Elhunyt Martin Niemöller* márc. 6-án, 92 éves korában. A hessen-nassauai tartomány evangélikus egyház volt elnöke, a nemzetközi ökumenikus mozgalom, a keresztény egyházak béketörekvéseinek kiemelkedő személyisége. Niemöller az első világháború alatt még tengeralattjáró parancsnokaként szolgált, csak azután lett hívatásos evangélikus lelkész. A náciizmus idején nyolc évet töltött koncentrációs táborokban. Hosszú életét a felebaráti szeretet, a kölcsönös megértés, a bizalom és a béke megvalósításának szentelte.

■ *Egyperces csend a békéért.* UNESCO — az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete — párizsi konferenciáján felszólította a nemzetközi közösséget, hogy folytassa a küzdelmet az emberiséget végveszélybe sodró fegyverkezési hajszá megállításáért. Egyben felhívást intézett a tagállamokhoz, hogy 1984. március 22-én délben egyperces néma csennel fejezzék ki egyöntetű békeakarataikat, a nemzetközi megértés és együttműködés iránti óhajukat.

Halottaink

Özv. Gál Jenőné Dombi Eszter 87. életévében, márc. 12-én, Homoródszentmártonban elhunyt. Tanítónő volt, aki nemzedékeket nevelt a jóra és a szépre. Mint énekeszér élettársa tevékenyen részt vett a gyülekezet építésében. Gál Jenő nagyjait lelkész édesanyja volt. Március 14-én temették el; a gyász-szertartást Kászoni József helybeli lelkész végezte Róm 12, 7 és Jn 19, 27 alapján.

Id. Szász Dénes ny. lelkész életének 98. évében, márc. 22-én Dicsőszentmártonban meghalt. 45 éven át szolgált az egyházat a haranglábi, bözödi és bözödkörispataki egyházközségekben. Március 24-én temették el a bözödi temetőben; a temetési szertartást Kelemen Imre ny. lelkész végezte 2Thess 3, 7—9 alapján.

Emlékük legyen áldott.

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1984. évben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 — Cluj-Napoca, Lenin út 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest VII. Lövölde tér 7 sz. — fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul export-import presă P. O. Box 12—201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, mely összeg ugyancsak a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul export-import presă P.O. Box 12—201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre fizetendő.

Defensio Francisci Davidis and De dualitate tractatus Francisci Davidis (Cra-coviae, 1582). XXXVIII+492 l. Bp 1983. (Hasonmás kiadás)

Dávid Ferenc halálának 400. évfordulóján, 1979-ben, a Magyar Tudományos Akadémia Reneszánsz Kutató Csoportja *Antitrinitarianism in the Second Half of the 16th Century* (Antitrinitarizmus a 16. század második felében) címen nemzetközi kollokviumot rendezett Siklóson. A tanácskozás egyik kiemelkedő eredménye volt a *Bibliotheca Unitariorum* (Unitárius Könyvtár) alapítvány létesítése. Célja: kiadni az unitarizmus történetére vonatkozó 16–17. századbali ritka unitárius műveket, hogy a kutatók e forrásértékű munkákhoz hozzáférjenek. Az Unitárius Könyvtár sorozat első kiadványa a *Defensio Francisci Davidis — Dávid Ferenc védelme c.* munka.

A latin nyelvű kiadvány szerkesztői: Paleologus Jakab, Hertel Dávid (Dávid Ferenc fia és Gliirus-Vehe-Mátyás. A könyvnek három kiadása ismeretes. Az első — Socinus Faustus állítása szerint — 1580-ban jelent meg Frankfurtban; a második 1581-ben, az impresszum szerint Bazelben; a harmadik — az 1581 évnek bővített tartalmú kiadása —, hely és idő jelölése nélkül 1582-ben. A két utóbbi kiadás Aleksey Rodecki krakkói nyomdájában készült. Az 1979. évi kiadás szerint a negyedik, az 1582. évinek változatlan újranomása.

A *Defensio* háttere Dávid Ferenc Jézus ember voltáról szóló tanítása, mely az 1571–1579. években beleütközött egyfelől az erdélyi unitarizmus konzervatív teológiai irányába, másfelől a protestáns felekezetek és az ellenreformáció dogmatizmusába. Az unitárius egyház radikális és konzervatív iránya között kitört hitvita végül is az ellenreformáció és Báthori Kristóf fejedelem által, Dávid Ferenc ellen megrendezett politikai perbe torkollott, mely a reformátor és egyházalapító elítélésével és bebörtönzésével ért véget. Dávid Ferenc elítélése és halála ekkeseredett vitát váltott ki mind az unitárius egyházban, mind a külföldi szabadelvű vallási gondolkodók között. Ennek során jelent meg Dávid Ferenc védelmét és ügyének tisztázását célzó *Defensio*, melyben jellegénél és tartalmánál fogva tulajdonképpen hét különböző írás van az alábbi sorrendben.

1. *De non invocando Jesu Christo in precibus sacris, theses Francisci Davidis, propositae Fausto Socino* — Dávid Ferenc négy vitatétele Jézus nem-imádásáról, melyben a Biblia alapján állítja, hogy egyedül Isten imálandó.

2. *Haec quae supra scripta sunt, tradidit D. Franciscus Davidis, Fausto Socino, ad quae ipse ita respondit* — Socinus Faustus válasza Dávid tételeire, mely szerint Krisztust lehet imádni, Istent viszont kell imádni.

3. *D. Franciscus Davidis Fausti Socini obiectis sic respondit* — Dávid Ferenc felelete Socinus állításaira, melyben cáfolja a Jézus imádásának igazolására felhozott érveket.

4. *Iudicium Ecclesiarum Polonicarum de causa Francisci Davidis, in questione de vera hominis Jesu Christi, filii Dei viventis invocatione, prius impressum solum Claudiopoli in officine relicte Casparis Helti Anno 1579 (recte 1580)* — a lengyel egyház döntése Jézus imádásáról. A lengyel unitáriusok, Blandrata György kérésére, a Belzycze-i zsinaton (1579. augusztus) tárgyalták Dávid és Socinus vitáit, és Jézus imádása mellett határoztak. Egyben kifejezésre juttatták azt is, hogy az erdélyiek vitás teológiai kérdéseiket maguk oldják meg, a világi hatóság beavatkozása nélkül. A döntést a zsinaton részvevő lelkészek névében Alexander Vitrelius írta alá és küldte el. A lengyel egyház döntését Blandrata a maga és Socinus igazolása érdekében 1580-ban Kolozsvárt kinyomtatta.

5. *Loci aliquot insignes ex Scripturis Sanctis pro vera et solida Jesu Christi invocatione afferenda candide depromti* — Blandrata készítette kivonat a lengyel egyház döntéséből és újszövetségi idézetei Jézus imádásának bizonyítására.

6. *Confutatio vera et solida iudicii Ecclesiarum Polonicarum, de causa D. Francisci Davidis, in questione de vera hominis Jesu Christi, filii Dei viventis invocatione* — a lengyel egyház döntésének bírálata és Dávid Ferenc perének ismertetése, Paleologus Jakabtól. Ebben található az *Epistola Fratrum Transilvanorum* c. valószínűleg Trauzner Lukács, kolozsvári tanácsjegyzőtől származó rövid írás is, mely hasonlóképpen Dávid perének lefolyását beszéli el.

7. A *Defensio* záró fejezetében található *De dualitate tractatus, Francisci Davidis in tria capita distinctus* — Dávid Ferenc rövid teológiai műve. (Márkos Albert fordította magyarra és az Unitárius Lelkészek Országos Szövetsége adta ki 1943-ban *Dávid Ferenc értekezése a kettős istenségről* címen). Ebben az értekezésben az unitárius reformátor cáfolja azokat az antitrinitárius nézeteket, melyek Jézus imádásának hirdetésével tulajdonképpen a kettős istenséghez vezetnek. Tanítja, hogy Jézus közbenjáró Isten és az emberek között, de csak tanítása és példája által. Kiemelést érdemel az 1579. febr. 24-i tordai zsinatra készített 15 tétele és az a megállapítása, mely szerint, ha nem imádkozhatunk közvetlenül az Atyához, és nem hívhatjuk őt segítségül, akkor Isten igaz tisztelete Jézus eljövetele előtt nem lett volna lehetséges.

A *Defensio* Dávid Ferenc védelmére, radikális reformációjának igazolására készített vitairat; valójában vádirat Blandrata, Socinus és mindazok ellen, akik szerepet játszottak Dávid Ferenc elítélésében. Állásfoglalásában, az események és személyek megítélésében, végkövetkeztetéseiben nyomatékosan érvényesül Erdély ellentététől feszülő politikai és vallási helyzete, a hitvitáktól túlfűtött légköre. A gyűjteményes kötet ennek ellenére Dávid Ferenc perének egyik legfontosabb forrása marad.

A kiadvány gondos szerkesztése Dán Róbert professzor érdeme. Elismerés illeti angol nyelvű, alapos bevezető tanulmányáért Balázs Gyula kutatót, aki nemcsak az eddig ismert forrásokat és irodalmat használta fel biztos áttekintéssel, hanem új adatforrásokat is feltárt és munkájába bedolgozott. Észrevételezzük azonban munkájának egyes hiányosságait is. Így pl. a Dávid Ferenc ügyében ítélező fehérvári országgyűlés nem júliusban volt, hanem június 1—2 napjaiban. Az unitárius reformáció elismerése 1568-ban történt és nem 1571-ben. A marosvásárhelyi országgyűlés 1571-ben csupán ismétli rövidebb formában az 1568 évi tordai országgyűlés határozatát. Indokolatlanul mellőzi Leleszi Jánosnak, az Erdélybe befogadott jezsuiták vezetőjének, Dávid Ferenc peréről Rómába küldött jelentését. Mindezek természetesen nem vonnak le semmit a tanulmány értékéből.

A kötetben való eligazodást megkönnyíti a név- és a bibliai helyek mutatója. A könyv nyomdai kialakítása és szép formája kielégíti a legmagasabb igényeket. Várakozással tekintünk az *Unitárius Könyvtár* újabb kiadványai elé (e. j.)

Unitárius énekeskönyv. Tizenegyedik kiadás. Unitárius Egyház kiadása, Kolozsvár-Napoca, 1983. XII+246 l.

Az Unitárius Egyház énekeskönyve tisztes múltra tekint vissza. A hagyomány szerint az első nyomtatott, Dávid Ferencnek tulajdonított énekeskönyv 1570 körül jelent meg. Az újabb irodalomtörténeti kutatások az első énekeskönyv megjelenését 1605—7-re teszik. Ennek a régi énekeskönyvnek öt kiadása ismeretes; ebből állított össze A. Székely Sándor 1837-ben egy új énekeskönyvet, mely hat kiadást ért meg. 1924-ben jelent meg sorrendben a harmadik énekeskönyvünk, mely jelenleg is használatban van. A tizenegy kiadás közül csak az 1934. évi, a harmadik érdemi meg igazában a kiadás nevet, a többi jóformán csak utányomás.

Az 1924-ben kiadott, gyökeresen megújított formájú és tartalmú énekeskönyv szerkesztője Pálffi Márton volt a kolozsvári unitárius főgimnázium tanára, munkatársai: Vári Albert, Régeni Áron, Pap Domokos és Sándor János. Az új énekeskönyv előre lépett jelentett egyházi énekkulturánkban, fejlesztette a gyülekezeti éneklést és mélyítette az istentisztelet áhítatát. „Lehet, sőt több mint bizonyos, hogy sokszor nem találtuk el mi sem a megfelelő hangfogást, — írta Pálffi Márton — de hogy az út, amelyre rá akarunk lépni helyes és erre az útra végre rá kell lépünk, mert különben éneklésünk sohasem lesz istentiszteletünknek eleven és építő része, azt mindannyian tudjuk“.

Az énekeskönyv dr. Kovács Lajos püspök ajánlásával és Pálffi Mártonnak az első kiadáshoz írt előszavával jelent meg, igényes formában.

Rezi Elek

Ferencz József: *Unitárius káté*. 18. átdolgozott kiadás. Az Unitárius Egyház kiadása, Kolozsvár-Napoca. 1983. 44 l.

Az unitárius kátéirodalom maradandó értékű alkotása Ferencz József műve, amely először 1864-ben jelent meg, mint „konfirmációra előkészítő kézikönyv“. A szerző életében a könyv 11 kiadást ért meg: 1864, 1869, 1875, 1885, 1896, 1899, 1902, 1906, 1912, 1921 és 1927-ben; ezek közül a harmadik átdolgozott kiadás, mely 27 lényeges változtatást tartalmaz. Ferencz József halála után a kátének 7 kiadása volt: 1934, 1943, 1947, 1954, 1973, 1979 és 1983-ban. Az 1947 évi kiadás lényeges átdolgozást mutat az 1943. évihez képest. 1972-ben az Egyházi Képviselő Tanács megbízásából Lőrinczi László és dr. Erdő János a káté szövegén alapvető átdolgozást végeztek, hitelveink fokozottabb érvényesítését tartja szemelőtt. Ez az átdolgozott szövegű káté 1973-ban jelent meg; a mostani ennek változatlan utánnyomása, mely 135 kérdésben és feleletben foglalja össze a konfirmáció ismeretanyagát.

Említésre méltó, hogy a káté 1892-ben német nyelven is megjelent, Grätz Mor kolozsvári evangélikus lelkész fordításában.

A káté technikai kivitelezése és szép formája a kolozsvári nyomdaipari vállalat munkáját dicséri.

Rezi Elek

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

CHRISTIAN SOWER

Revista
Bisericii Unitariene
din R. S. România

Journal of the
Unitarian Church
in R. S. Romania

XC ● CLUJ-NAPOCA ● 1984/1

CUPRINSUL ● CONTENTS

Dr. Lajos Kovács: An nou fericit! ● A Happy New Year!	1
Pietre de hotar istorice. ● Historical Landmarks	3

STUDII ● STUDIES

Dr. Ernő Kállay: Să vorbim despre moarte ● In the Face of Death	5
Dr. András Bodor: Tibet și Körösi Csoma Sándor ● Tibet and Körösi Csoma Sándor	17
Dezső Szabó: Cavoul bisericii unitariene din Cluj ● The Crypt of the Kolozsvár Unitarian Church	24

LUCRĂRI OMILETICE ● SERMONS

Dénes Jakab: Cea de a doua milă ● The Second Mile	30
Ferenc Szász: A vizita orfanii ● The True Religion	32
Bănușii văduvei sărace ● The Poor Widow's two Mites	34
Nu mă lepăda la vremea bătrîneții ● "Do not Cast me off"	37
Cine surpă un zid, va fi mușcat de șarpe ● The Narrow Road that Leads to Life	39
„Birna și paiul” ● The Speck and the Plank	42
„Iată-mă, trimite-mă” ● "Here Am I, Send me"	44

VIATA BISERICIASCA ȘI ȘTIRI ● CHURCH LIFE — NEWS	47
--	----

RECENZII ● BOOK REVIEWS	50
-----------------------------------	----

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: dr. Lajos Kovács episcop, membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori), György András și Lőrinc Mikó.

Redacție—Editorial Office: 3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9, R. S. România, Tel. 15271.

